

Banca Națională a României

Restitutio

nr.3

februarie 2003

ISSN 1582- 7550

Notă

*Lucrarea a fost realizată sub coordonarea
prof. dr. Mugur Isărescu,
membru corespondent al Academiei Române,
de către un colectiv format din:
Surica Rosentuler, Sabina Marîțiu.*

Tehnoredactarea a fost realizată de Direcția Studii și Publicații.

*Viata și opera
lui Eugeniu Carada*

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
I. Repere biografice.....	6
II. Realități sociale, economice și politice ale spațiului românesc în secolul al XIX-lea.....	14
III. Activitatea politică a lui Eugeniu Carada.....	18
IV. Eugeniu Carada, scriitor și ziarist.....	33
V. Eugeniu Carada și Banca Națională a României.....	37
VI. Personalitatea lui Eugeniu Carada.....	68

Prefață

A scrie despre Eugeniu Carada este o întreprindere temerară pentru orice cercetător al istoriei Băncii Naționale a României. Personalitate destul de puțin cunoscută de publicul larg, rar amintită în manualele de istorie și aproape întotdeauna în legătură cu episodul republican de la Ploiești din 1870, Eugeniu Carada se dovedește a fi unul dintre cei mai importanți făuritori ai statului român modern.

Dar cine este cel despre care Mihai Eminescu, în calitate de redactor al ziarului conservator Timpul, scria în termeni atât de duri? Cel despre care adversarii politici conservatori considerau că stătea în spatele tuturor acțiunilor “oculte” ale Partidului Național-Liberal, formațiune pe care, spuneau ei, o conducea din umbră? Cine este cel care a îndrăznit să se ridice împotriva lui Alexandru Ioan Cuza, domnul Unirii, și a Regelui Carol I, cel care a reușit să facă auzit glasul României în concertul european? Care au fost rezervoarele de energie care l-au condus pe Carada în lupta sa neconținută pentru ridicarea statului român?

De-a lungul timpului, lui Eugeniu Carada i-au fost dedicate mai multe studii și lucrări, care însă “au păcătuțit” de multe ori prin maniera aproape hagiografică în care au fost redactate. Din nefericire însă, sursele documentare rămase sunt puține și extrem de zgârcite în privința volumului de informații. Totodată, atunci când se vorbește despre opera sa, se are în vedere mai ales latura practică a activității sale, Carada fiind mai mult decât cumpătat în ceea ce privește contribuția teoretică, fie în domeniul politic, fie în cel economic. Tocmai de aceea, orice încercare de schițare a portretului acestuia, căruia istoria României îi datorează atât de mult, este pentru oricine o provocare. Banca Națională a României a considerat însă ca pe o datorie de onoare să-l redescopere în paginile ce urmează pe Eugeniu Carada, omul care a iubit și a slujit această instituție ca nimeni altul. Pentru că numai cunoscând trecutul se poate construi viitorul.

I. Repere biografice

Eugeniu Carada s-a născut la Craiova, la 29 noiembrie 1836. Despre tatăl său, Nicolae Carada¹, se știe că “era bucureștean neaș, scoborător dintr-o familie de boieri de curte, ce își aveau casele lor în secolul al XVIII-lea în mahalaua Izvorului”². Mult timp biografii au susținut că după originea tatălui, Carada ar fi fost francez³. În anul 1826 Nicolae Carada se afla deja la Craiova, lucru confirmat de actul prin care domnul Țării Românești, Grigore Dimitrie Ghica, îl scutea de dări. În 1831 a avut loc căsătoria dintre Nicolae Carada și Petrița Slăvitescu, al cărei tată, Maxim Marici, sârb de origine, preluase patronimul soției sale. Familia Slăvitescu era o veche familie de boieri olteni, pe care îi găsim menționați în documente din secolul al XVII-lea⁴.

În privința studiilor lui Eugeniu Carada, informațiile sunt destul de sărace. Primele lecții le-a luat în particular la Craiova, cu profesorul Gheorghe Chițu, iar apoi a fost înscris la Colegiul Național din oraș, una dintre cele mai prestigioase instituții de educație ale vremii din Principate, ale cărui cursuri le-a absolvit în anul 1853. În paralel, Carada a urmat și cursurile Institutului Francez înființat de profesorul Leon Clement Raymond în capitala Olteniei, institut în care programa de studiu era similară celei de la Sorbona⁵.

¹ Nicolae Carada a deținut mai multe ranguri boierești, cele mai importante fiind cele de pitar și de serdar.

² Mariu Theodorian-Carada, *Eugeniu Carada 1836-1910*, București, Tipografia Gutenberg, 1922, p.6.

³ Această ipoteză se regăsește în lucrarea lui Constant Răutu, *Eugeniu Carada. Omul și opera 1836-1910*, apărută la Craiova în 1940, care susține că Nicolae Carada se trăgea din neamul Anei de Carada, soția procurorului Dussausoy, fiica lui Charles de Carada. Răutu afirmă în lucrarea sa că deține aceste informații dintr-un pergament datat 1698. Ultimele cercetări genealogice nu infirmă, dar nici nu confirmă eventuala ascendență franceză a lui Nicolae Carada. Astfel, în lucrarea sa *Elita liberală românească 1866-1900* (București, Editura All, 1998), Mihai Sorin Rădulescu, unul dintre cei mai importanți genealogi români, nu confirmă originile franceze ale neamului Carada.

⁴ Pentru mai multe detalii privind familia Carada vezi Mihai Sorin Rădulescu, *op.cit.*, p.269-271.

⁵ Mihail Gr. Romașcanu, *Eugeniu Carada (1836-1910)*, București, Cartea Românească, 1937, p.7.

Despre studiile universitare urmate de Carada nu s-au păstrat prea multe informații. Cert este faptul că după absolvirea Colegiului Național din Craiova, s-a aflat o perioadă la Paris (nu se cunoaște cu exactitate intervalul acestei perioade), unde a frecventat cursurile de la Collège de France, audiind prelegerile de drept, literatură și, probabil, economie⁶.

În anul 1854 Carada a venit la București, fiind pentru șase luni șeful de cabinet al ministrului instrucțiunii, Grigoriță Bengescu. De altfel, aceasta nu era prima experiență politică a lui Carada, toți biografilor săi relatând episodul din 1848 când, deși nu avea decât 12 ani, s-a aflat printre cetățenii Craiovei care au jurat pe constituția revoluționară. De asemenea, un episod și mai spectaculos se pare că s-a petrecut după intrarea otomanilor în Țara Românească și suprimarea revoluției, când aceiași biografi susțin că Eugeniu Carada a jucat rolul dragomanului (translatorului) între trupele de ocupație și oficialitățile orașului natal. Din nefericire, nu există surse documentare care să confirme aceste relatări, de aceea, după părerea noastră, trebuie privite cu anumită rețineră.

În 1856, după instalarea caimacamilor la conducerea Țării Românești, Eugeniu Carada a părăsit pentru o scurtă perioadă Bucureștiul, dar a revenit în capitală în anul 1857, când a fost ales deputat în consiliul municipal al orașului de către populația cu drept de vot din mahalaua Schitu Măgureanu⁷. Aceasta nu a fost singura experiență în domeniul administrației locale, în 1866 Carada fiind ales ajutor de primar (unele surse bibliografice afirmă chiar că ar fi fost ales primar al Bucureștiului), funcție pe care se pare că a îndeplinit-o până în anul 1869⁸.

Eugeniu Carada s-a dovedit a fi unul dintre cei mai înfocați susținători ai Unirii Principatelor. Pe lângă funcția oficială de secretar al Adunării ad-hoc a Țării Românești, calitate în care a tradus în limba franceză toate lucrările și documentele emise de aceasta, Carada și-a pus și condeiful în slujba cauzei unioniste. În

⁶ *Ibidem*, p.8.

⁷ Constant Răutu, *op.cit.*, p.38.

⁸ *Ibidem*.

calitatea sa de secretar al adunării se pare că l-a cunoscut și pe Ion C. Brătianu, revoluționarul de la 1848, viitorul conducător al Partidului Național-Liberal, de care a rămas legat toată viața printr-o prietenie extrem de puternică, așa cum vom vedea ulterior⁹. Toți biografiile săi relatează un episod care a avut loc în seara zilei de 22 ianuarie 1859 când, pe scena teatrului Theodorini din Craiova, Carada a recitat o poezie proprie, cu caracter revoluționar, fapt care a determinat arestarea sa pentru tulburarea liniștii publice. Aceasta a fost prima sa experiență privativă de libertate, care a durat foarte puțin, la 24 ianuarie fiind eliberat, ca urmare a dublei alegeri ca domnitor a lui Alexandru Ioan Cuza.

Deși inițial un susținător înfocat al domnitorului Marii Uniri, Carada, ca de altfel majoritatea liberalilor radicali, era de părere că reformele înfăptuite erau prea lente și nu abordau în profunzime problemele cu care se confrunta societatea românească. La aceasta se adăugau și măsurile, uneori nepopulare, pe care Cuza le-a luat sau le-a acceptat în mod tacit. Astfel, la 24 septembrie 1859 au fost suspendate ziarele “Românul” și “Nichipercea”, acuzate că ar fi uitat “respectul datorat ocârmuirii”¹⁰. Carada, alături de mai multe personalități ale vremii, a luat parte la o adunare de protest, fapt pentru care, la 27 septembrie 1859, a fost din nou arestat. Presiunile cercurilor politice și ale opiniei publice au determinat eliberarea din închisoare a tuturor celor care fuseseră considerați organizatorii manifestației.

Anul 1859 reprezintă în biografia lui Carada momentul întâlnirii cu cea de-a doua mare personalitate (alături de Ion C. Brătianu) care i-a marcat viața: C.A. Rosetti. Pe lângă strânsa prietenie pe care a legat-o cu liderul liberalilor-radicali, momentul marchează și începerea colaborării sale cu ziarul condus de acesta, “Românul”, unul dintre cele mai influente în epocă. Eugeniu Carada a îndeplinit la început funcția de secretar de redacție, devenind în curând redactor, funcție pe care a părăsit-o în 1871, anul despărțirii de acest ziar și de țară, pentru o perioadă de zece ani.

⁹ Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.20.

¹⁰ *Ibidem*, p.31.

În plan personal, satisfacțiile nu au fost pentru Carada la fel de mari. Timp de doi ani, între 1862-1864, a fost logodit cu Libia, fiica lui C.A. Rosetti, dar relația nu s-a finalizat printr-o căsătorie, în pofida faptului că familia Rosetti și-ar fi dorit acest lucru (Eugeniu Carada a fost cel care a rupt logodna)¹¹. Marea dragoste a lui Carada se pare însă că a fost Jeanne Dumesnil, nepoata lui Jules Michelet. Pe aceasta a cunoscut-o la Paris, dar a avut de înfruntat opoziția acerbă a părinților ei în legătură cu relația lor. Biografiile lui Carada au trecut relativ repede peste această poveste de dragoste¹², poate și din lipsa surselor documentare. Secția Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române deține însă câteva scrisori pe care Carada le-a adresat lui Ion C. Brătianu și soției acestuia, Pia Brătianu, în care descrie impasul sentimental în care se afla. Insistăm asupra acestui episod deoarece, în majoritatea scrierilor care l-au avut ca subiect, Eugeniu Carada este prezentat drept o persoană gravă, preocupată numai de interesele majore ale țării, care uita cel mai adesea de sine. Corespondența personală pe care am avut ocazia să o consultăm reliefează însă și o altă fațetă a personalității sale. Reproducem în continuare cele mai semnificative pasaje dintr-o scrisoare pe care Carada i-a adresat-o de la Paris Piei Brătianu la 12 aprilie 1873:

“Scumpa mea doamnă,

N-am răspuns la ultima d-tale epistolă din cauză că nu știam ce să-ți spun. Lucrurile sunt așa de complicate, mijloacele ce se întrebuintează așa de perfide, încât îmi trebuie o tensiune mintală extraordinară ca să pot lupta, ca să pot găsi mijloace de a face să parvină un cuvânt de încurajare bieteii fete. Poșta nu-mi poate servi în nimica, căci toate scrisorile ei sunt despecetluite și citite; trebuie să trimit curieri expresi și foarte des aceștia se întorc fără rezultat căci J. [Jeanne Dumesnil –n.n.] este privegheată, aproape sechestrată. Scrisorile ce primesc din când în când de la dânsa sunt dureroase, este o luptă teribilă ce are să suporte acasă la dânsa, pe fiecare zi inventează câte ceva nou care să o zdruncine, ipocrizie, lacrimi, apeluri la inima ei, calomniile care se

¹¹ Pentru mai multe detalii privind această relație, vezi Constant Răutu, *op.cit.*, p.54.

¹² Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.172.

încrucișează unele cu altele și pun pe biata copilă la tortură. Singură, izolată, ea suferă și nu găsește întrânsa acea putere pe care ai vrea d-ta să i-o vezi și care ar face să rupă cu dâștii definitiv. [...] Mi se rupe inima și-ți mărturisesc, de două, trei ori am fost aproape să fac să înceteze această dureroasă situațiune, renunțând la dânsa. I-am scris din nou tatălui său, mi-a răspuns printr-un refuz net și pozitiv, am scris a treia oară, mi-a răspuns printr-o scrisoare aproape impertinentă. Am scris, în fine, a patra oară, declarându-i că sunt decis a suferi totul și că afecțiunea și respectul ce trebuie să am pentru tatăl ei îmi impune datoria de a nu lua seama la nimica, convins că în cele din urmă iubirea și constanța mea vor ajunge a-l dezarma. Nici un răspuns de atunci încoace. Pe de altă parte, de zece zile nu știu nimic despre J., n-am nici o veste de la ea. Sunt foarte neliniștit”¹³.

Astfel de mărturisiri îi făcea Carada și prietenului său Ion C. Brătianu în două scrisori, datate februarie, respectiv septembrie 1873. Mai mult chiar, una dintre acestea este însoțită de largi extrase din trei epistole pe care Jeanne Dumesnil i le adresase. Din nefericire pentru Carada, nici această a doua relație, în care era atât de implicat, nu s-a finalizat cu o căsătorie.

Perioada 1859-1871 este o perioadă plină de evenimente în biografia lui Eugeniu Carada. La 8 iunie 1862, după asasinarea primului-ministru Barbu Catargiu, eveniment rămas până astăzi neelucidat, Carada a fost arestat fiind considerat unul dintre autorii morali. În lucrarea lui Mihail Romașcanu sunt reproduse câteva însemnări pe care Carada le-a făcut asupra perioadei de detenție (9-22 iunie 1862), fără a fi indicate însă sursele bibliografice¹⁴.

În anul 1863 Carada a plecat la Paris pentru a-și completa studiile. În scrisoarea pe care i-a adresat-o lui C.A. Rosetti cu acest prilej, își motiva demersul astfel: “...plec în Franța, în acea țară de unde civilizația se răspândește asupra lumii. Acolo voi studia, voi căuta să-mi însușesc o părticică din căldura cea dătătoare de civilizație. Nu știu dacă voi reuși; voi pune însă toate silințele mele pentru

¹³ Biblioteca Academiei Române (în continuare se va cita BAR), secția Manuscrise (în continuare se va cita Msse), cota S 1(2)/CCCXCVIII.

¹⁴ Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.33-41

aceasta”¹⁵. Foarte multe detalii despre cursurile pe care Carada le-a urmat în Orașul Luminilor nu s-au păstrat, dar în mod cert i-a audiat pe cei mai renumiți profesori de la Sorbona și de la Collège de France, fiind interesat în a-și completa cunoștințele în domeniul juridic, economic, literar și al științelor politice¹⁶.

Eugeniu Carada s-a întors în Principate în anul 1865 și s-a implicat imediat în lupta pentru detronarea lui Alexandru Ioan Cuza și înlocuirea sa cu un principe străin, membru al unei case domnitoare din Europa. Această implicare a dus la o nouă arestare a sa, de data aceasta fiind închis și Ion C. Brătianu, prietenul și colaboratorul său cel mai apropiat (despre Eugeniu Carada, pe care îl poreclise Turcul, Brătianu afirma că “nu poate fi decât așa cum este, cinstit, dar grav. Turcul este amicul meu cel mai de preț și cel mai credincios”)¹⁷. Semnificativă pentru starea de spirit a lui Carada este o scrisoare pe care Brătianu i-a adresat-o soției sale, în care afirma că “am văzut și pe Carada, care îmi era vecin până aseară și trecea de două-trei ori pe zi pe la ușa mea cu un aer de victimă triumfătoare”¹⁸. Mamei sale pe care o diviniza, Carada îi scria: ”Petrec bine în arest, citesc toată ziua, câte un volum cel puțin pe zi”¹⁹. Lui C.A. Rosetti îi ceruse să îi trimită mai multe cărți, printre care *Miserabilii* de Victor Hugo, cursul de istorie al lui Jules Michelet și *Histoire de mes idées* de Edgar Quinet. În cazarma pompierilor din Dealul Spirii a rămas închis până în luna noiembrie 1865. Imediat după eliberare, Eugeniu Carada a plecat la Paris împreună cu Ion C. Brătianu pentru a pune la punct detaliile răsturnării lui Cuza. Evenimentul s-a produs în lipsa celor doi, care s-au înapoiat în țară în luna martie 1866.

Până în 1872, când a plecat din nou în capitala Franței, de data aceasta pentru o perioadă cu mult mai îndelungată (aproape un deceniu), Carada s-a implicat adânc în viața politică a României,

¹⁵ *Ibidem*, p.78.

¹⁶ Pentru mai multe detalii vezi George Virgil Stoenescu, *La început a fost Carada*, în volumul *Banca Națională a României 1880-1995*, București, Editura Enciclopedică, 1995, pp. 61, 71.

¹⁷ Apud Constant Răutu, *op.cit.*, p.126

¹⁸ Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.105.

¹⁹ Constant Răutu, *op.cit.*, p.64.

fiind chiar ales de două ori deputat²⁰. În 1870 a fost unul dintre autorii mișcării revoluționare de la Ploiești, prin care s-a încercat detronarea Principelui Carol. Acest episod a marcat pentru totdeauna relația sa cu șeful statului, Carada refuzând de acum încolo orice funcție care ar fi necesitat investirea prin decret regal. Biografiai săi menționează mai multe situații în care Carada a preferat să părăsească un loc sau altul în care urma să vină și regele, cu toate că a sfârșit prin a-i purta un deosebit respect monarhului român.

În timpul războiului pentru cucerirea independenței de stat, Carada a fost unul dintre pionii cei mai activi atât pe plan extern, cât și intern, fiind omul de încredere al primului-ministru Ion C. Brătianu. Există numeroase mărturii ale implicării sale directe în organizarea armatei române și în coordonarea acțiunilor de logistică în vederea asigurării materialului de război. De altfel, participarea la războiul de independență i-a adus și singura distincție pe care a primit-o vreodată, și anume Crucea Trecerii Dunării.

Din 1880, momentul înființării Băncii Naționale a României, activitatea lui Carada s-a desfășurat mai mult pe tărâm economic. Deși a refuzat să fie guvernatorul băncii centrale, propunându-l pentru această funcție pe Ion Câmpineanu, Carada a ocupat din 1883 până la moartea sa, în 1910, funcția de director în cadrul băncii, coordonând practic întreaga activitate a acesteia²¹. Tot în domeniul economic a ocupat și funcția de director în cadrul Căilor Ferate Române, el fiind principalul artizan al răscumpărării acestora de la consorțiul german Stroussberg.

Pentru conturarea personalității lui Carada credem că este relevant să amintim și înclinațiile sale artistice, mai ales pe cele din domeniul sculpturii (sculpta în tehnica basoreliefului) și al picturii (era un mare colecționar, având o afinitate deosebită pentru Nicolae Grigorescu)²². Bucureștiul îi datorează lui Carada unele dintre cele mai semnificative monumente ale sale: statuia lui Mihai Viteazul, cea a lui C.A. Rosetti,

²⁰ Activitatea politică a lui Eugeniu Carada este tratată în capitolul 3.

²¹ Activitatea lui Carada în cadrul Băncii Naționale a României este descrisă în capitolul 5.

²² Constant Răutu, *op.cit.*, p.246.

monumentul (astăzi dispărut) al lui Ion C. Brătianu, cel dedicat pompierilor, grupul statuar dedicat fraților Golești. Eugeniu Carada s-a implicat financiar în fiecare dintre aceste proiecte, chiar dacă nu a fost mulțumit întotdeauna de rezultat, așa cum s-a întâmplat în cazul statuii lui Mihai Viteazul²³, sau nu a mai apucat să-l vadă (monumentul Goleștilor, la care ținea atât de mult, a fost dezvelit după moartea sa). Nu trebuie să uităm nici abilitățile tehnice de care Eugeniu Carada a dat dovadă, fiind un pasionat ceasornicar și inventând chiar, în Franța, un sistem prin care se putea crea umbra figurilor dintr-un filigran, sistem care i-a purtat, se pare, numele²⁴.

La 10 februarie 1910, Eugeniu Carada s-a stins din viață la București, în locuința sa din strada Pitar Moș. Ultima sa dorință a fost aceea de a fi îngropat la Craiova în cimitirul Sineasca, alături de mama sa. Convoiul funerar a traversat Bucureștiul pe Calea Victoriei, la cerința expresă a Regelui Carol I, care a dorit astfel să aducă un ultim omagiu celui care în timpul vieții îi fusese un așa de aprig adversar. În memoria marelui dispărut, în cele două Camere ale Parlamentului au luat cuvântul Mihail Pherekyde, președintele Camerei Deputaților, Toma Stelian, ministrul justiției, Alexandru Constantinescu, ministrul agriculturii și domeniilor și P.P. Carp.

La mormântul său, Ion Bibicescu, guvernatorul Băncii Naționale a rostit o cuvântare emoționantă: “Și-a găsit și Carada veșnica odihnă. Numai moartea l-a putut repaosa. Moare ca toți oamenii acela care a trăit ca foarte puțini. A trăit Carada o viață de muncă cum puțini au muncit, o viață de luptă cum puțini au luptat, o viață de sacrificii cum nu știu să fie altul să fi făcut și toată viața, munca, lupta, au fost închinare binelui public”²⁵.

²³ În lucrarea sa, Constant Răutu afirmă că lui Carada nu-i plăceau nici soclul statuii voievodului Unirii de la 1600 și nici locul în care aceasta a fost amplasată, în Piața Universității, între monumentele dedicate lui Gheorghe Lazăr și Ion Heliade Rădulescu, unde credea că mai nimerit era un grup statuar care să-i reprezinte pe Matei Basarab și Vasile Lupu dându-și mâna. Pe Mihai Viteazul îl vedea amplasat în fața palatului regal, pe un soclu majestuos (p.87).

²⁴ *Ibidem*, p.226

²⁵ “Revista ilustrată”, an III, nr.12, 1 martie 1910, p.4.

II. Realități sociale, economice și politice ale spațiului românesc în secolul al XIX-lea

Pentru a înțelege mai bine acțiunile pe care Eugeniu Carada le-a întreprins pe parcursul întregii sale vieți este absolut necesară schițarea realităților sociale, economice și politice pe care spațiul românesc le-a cunoscut de-a lungul secolului al XIX-lea, un secol care începuse sub semnul fanarioșilor și al cărui sfârșit a găsit România conectată la spațiul european din toate punctele de vedere.

Prima jumătate a secolului al XIX-lea a stat sub semnul revoluțiilor (1821- Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu și Revoluția de la 1848, parte integrantă a mișcării europene), care, deși nu au avut rezultate pozitive în momentul desfășurării lor, au influențat într-o manieră decisivă evoluția ulterioară a evenimentelor politice din spațiul românesc. Trebuie subliniat de la început faptul că principiile programatice ale acestor mișcări s-au regăsit de-a lungul întregului veac în toate acțiunile întreprinse în plan politic, economic sau social, iar conducătorii lor, mai ales în cazul revoluției de la 1848, au format elita clasei politice românești de mai târziu.

Din punct de vedere economic, un impact deosebit au avut asupra statelor românești extracarpatiche cele două tratate semnate între Rusia și Turcia în 1827 la Akkerman, respectiv în 1829 la Adrianopol. Prin Convenția de la Akkerman era prevăzută, pentru prima dată, libertatea comerțului pentru Principatele Române, sub rezerva asigurării aprovizionării Imperiului Otoman cu grâu. Tratatul de la Adrianopol a mers mai departe, desființând monopolul turcesc asupra comerțului românesc și recunoscând Principatelor dreptul de navigație pe Dunăre cu nave proprii. Aceste prevederi au dat un impuls deosebit economiei celor două state românești, produsele lor putând fi incluse în schimburile comerciale europene fără nici o restricție. Astfel, “comerțul exterior al Principatelor s-a împătrit în curs de mai puțin de patru decenii, trecându-se de la un export în valoare de 35 413 229 lei în anul 1840 la unul în valoare de

144 962 079 lei în 1875, și de la un import de 19 673 176 lei la unul de 100 834 169 lei”²⁶, în aceeași ani.

Schimbări substanțiale s-au produs și în structura demografică a Principatelor. Țărănimea, principala categorie socială, și-a pierdut omogenitatea, accentuându-se stratificarea sa. La rândul său, boierimea și-a modificat structural profilul, “fiind supusă unui dublu asediu: de sus, prin interesarea tot mai generală a reprezentanților acesteia în comerț, și de jos, prin intrarea în rândurile sale a unui puternic contingent provenit din clasele și categoriile inferioare”²⁷. Chiar Eugeniu Carada este un bun exemplu în acest sens: dacă tatăl său ocupase un anumit rang în ierarhia boierească, el a pus pe picioare o afacere deosebit de profitabilă în domeniul comerțului cu vinuri²⁸. De asemenea, burghezia română, o pătură extrem de subțire și fără o manifestare pregnantă la începutul secolului al XIX-lea, a devenit la sfârșitul acestuia principalul motor al societății românești.

Agricultura, principala ramură a economiei, a traversat o perioadă de profunde transformări atât în domeniul producției propriu-zise, cât și în cel al regimului proprietății. Cererea tot mai mare de produse, pe plan intern și extern, a dus la o sporire a producției și la adaptarea domeniilor boierești și mănăstirești la necesitățile producției pentru piață. “Din consumatori, stăpânii de pământ se transformă în producători, economia naturală este înlocuită cu economia de schimb”²⁹. Totodată, s-a trecut de la o agricultură extensivă la una intensivă, bazată și pe cercetări științifice. Împroprietărirea țăranilor în anul 1864, prin reforma lui Cuza, a dat

²⁶ Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, București, Editura Militară, 1992, p. 60.

²⁷ Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p.16.

²⁸ Eugeniu Carada și-a deschis pe Strada Nouă din București (actuala stradă Edgar Quinet), un magazin în care vindea atât vinuri importate din Franța, mai ales vin de Bordeaux, cât și vinuri autohtone. Prin această prăvălie își desfășura producția de vin și de țuică de pe moșia de la Florica și Ion C. Brătianu, între cei doi existând o interesantă corespondență dedicată subiectului, aflată la Secția Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române.

²⁹ Gheorghe Platon, op. Cit., p.16.

la rândul său un puternic impuls producției din gospodăriile țărănești, chiar dacă efectele de lungă durată ale acestei reforme nu au fost cele scontate.

Secolul al XIX-lea a însemnat și crearea industriei românești, de la atelierele manufacturiere ajungându-se la producția de fabrică. Dacă în prima jumătate a secolului a predominat industria casnică, meșteșugul și mica producție de mărfuri, în cea de-a doua jumătate se constată o mai accentuată dezvoltare a activităților manufacturiere, mai ales în industria textilă și alimentară și a fabricilor, cu preponderență în industria hârtiei, a zahărului, a cimentului și în rafinările de petrol³⁰.

De o dezvoltare deosebită s-au bucurat și transporturile, mai ales în domeniul căilor ferate (Eugeniu Carada a fost implicat direct la un moment dat în acest domeniu). De asemenea, finanțele și circulația monetară, domenii care s-au adaptat direct și rapid nevoilor de organizare modernă ale unei societăți, au cunoscut transformări esențiale în secolul al XIX-lea. Dacă până la introducerea Regulamentului Organic (1830), în acest domeniu regulile erau arbitrar, după acest moment a fost introdus bugetul statului, au fost fixate impozitele și au fost desființate categoriile privilegiate care nu aveau obligații financiare față de stat. În timpul domniei sale, Alexandru Ioan Cuza a încercat să instituie o monedă națională, dar lucrul nu a fost posibil decât în anul 1867 prin Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monedei naționale. Dezvoltarea tot mai rapidă a economiei românești reclama înființarea unui sistem de credit național. În anii 1849-1852 s-a încercat crearea unor bănci naționale în Principate, proiectul fiind pus în practică în 1856 când a fost înființată Banca Națională a Moldovei (instituția, neviabilă, a dat faliment în 1857). Un pas important pe calea constituirii sistemului autohton de credit l-a reprezentat înființarea, în 1864, a Casei de Depuneri și Consemnațiuni, iar mai târziu a Societății de credit funciar român din București (Creditul funciar rural – 1873) și a Societății de credit urban (1874). Momentul cu cea mai mare semnificație pentru

³⁰ Dan Berindei, *op.cit.*, p.51.

dezvoltarea sistemului bancar din România a fost înființarea la 17 aprilie 1880 a Băncii Naționale a României, ca bancă centrală a statului, Eugeniu Carada fiind considerat întemeietor al acestei instituții, așa cum vom vedea mai departe.

Din punct de vedere politic, spațiul românesc a fost conectat la ceea ce se întâmpla pe plan european și mai ales în sud-estul continentului. După Revoluția de la 1821 și reinstaurarea domniilor pământene, în 1830, din inițiativa Rusiei, au fost elaborate Regulamentele Organice pentru cele două principate extracarpătice, considerate de mulți istorici ca fiind adevărate constituții. În pofida tuturor limitelor, Regulamentele au constituit un mare pas înainte pentru societatea românească, introducând reguli stricte în domeniul politic și administrativ: separarea puterilor în stat, înființarea unor departamente și a unor instituții de interes public etc. Anul 1848 a însemnat racordarea spațiului românesc la evenimentele revoluționare de pe plan european, principiile programatice ale revoluției române, înăbușită prin intervenții externe, fiind înlăptuite ulterior, în mai multe etape: Unirea Principatelor în 1859, cucerirea Independenței în 1877 și mai apoi Marea Unire din 1918. Din 1866, România a beneficiat de una dintre cele mai liberale constituții europene, care a consfințit separarea puterilor în stat și care a acordat largi drepturi și libertăți cetățenești.

Secolul al XIX-lea a debutat așadar în spațiul românesc sub semnul calpacului și caftanului oriental și a sfârșit aducând jobenul și fracul occidental, o tranziție nu întotdeauna lină și lipsită de frământări, dar extrem de benefică pentru români. Eugeniu Carada a fost martor și, în același timp, unul dintre cei mai activi pionieri ai transformărilor petrecute în spațiul românesc în a doua jumătate a secolului, intervenind direct în unele dintre cele mai importante acțiuni desfășurate pe plan politic și economic.

III. Activitatea politică a lui Eugeniu Carada

Eugeniu Carada s-a implicat din tinerețe în viața politică. Așa cum am amintit deja, a participat la Revoluția de la 1848, când, în pofida vârstei foarte fragede, a depus jurământul pe Proclamația de la Islaz, considerată o adevărată constituție. Apoi, după Congresul de pace de la Paris din 1856, în urma căruia s-a pus capăt războiului din Crimeea și unde s-a hotărât ca în Principate să fie convocate divanuri (adunări) ad-hoc care să se pronunțe asupra organizării viitoare a celor două țări, Carada a devenit secretarul Adunării din Țara Românească. Cu acest prilej l-a cunoscut, se pare, pe Ion C. Brătianu, cu care a legat o strânsă prietenie, relație care i-a influențat de o manieră covârșitoare nu numai activitatea pe plan profesional, ci și viața personală.

Carada a militat pentru Unirea Principatelor, așa cum a fost interesat și de soarta românilor de peste munți. Liberalii au fost însă repede nemulțumiți de politica moderată dusă de Alexandru Ioan Cuza, iar Carada nu a făcut excepție. De la entuziasmul inițial, provocat de actul de la 24 ianuarie 1859, s-a ajuns la un adevărat “dialog al surzilor “ între domnitor și cei care i-au susținut dubla alegere. Cuza dorea efectuarea marilor reforme pe care societatea românească le aștepta, dar a conștientizat faptul că mult mai importantă era consolidarea unirii pe plan extern, în condițiile în care Imperiul Otoman recunoscuse unirea numai pe perioada domniei sale. Totodată, domnitorul era presat din interior atât de poziția conservatorilor, în majoritate mari proprietari, care se împotriveau cu strășnicie efectuării oricărei reforme în domeniul agrar, cât și de cea a liberalilor, adepții unor măsuri radicale în acest domeniu și nu numai.

Dificultățile economice cu care se confruntau Principatele Unite “au fost accentuate de consecințele crizei economice din 1857-1858, de acutizarea problemelor financiare, cu multiplele lor implicații sociale și politice; acestea, adeseori, au trecut pe primul plan al preocupărilor de stat, învrăjbind spiritele și creând grave suspiciuni”³¹. Din punct de vedere politic, prima parte a domniei lui

³¹ Gheorghe Platon, *op.cit.*, p.181.

Cuza a fost într-adevăr de mare instabilitate, între 24 ianuarie 1859 și 24 ianuarie 1862 perindându-se la conducerea țării nu mai puțin de 20 de guverne³². Recunoașterea dublei alegeri pe plan internațional a fost desăvârșită în urma Conferinței de la Constantinopol din toamna anului 1861, când puterea otomană a emis firmanul de domnie pe numele lui Alexandru Ioan Cuza. Carada, într-o scrisoare trimisă lui Anastase Panu, își arăta dezacordul față de politica prudentă pe care Cuza o ducea față de turci: “Intervenția Stambulului este negreșit cea mai mare lovitură dată autonomiei noastre și Cuza, justificând faptele sale înaintea Padișahului, face mai mult decât un act de vasalagiu, face o crimă de *lèse* naționalitate. El înjosește, umilește națiunea, feștește voința expresă (fie chiar printr-un mod fraudulos) a celor 700 000 de votanți, supunând-o sancționării turcului. Cine lovește libertatea țării sale, va lovi onoarea ei fără rușine. Dar cel ce săvârșește o mișelie, va mai săvârși și altele”³³.

Liberalii erau nemulțumiți pentru faptul că domnitorul, mai ales după lovitură sa de stat din 2 mai 1864, manifestase în mod deschis intenția de a înfăptui un program de reforme fără a-i coopta, suspectându-l în același timp de intenția de a institui o guvernare personală. Or, pentru liberali, principiul libertății era primul dintre principiile democratice. În aceste condiții, reprezentanții celor două curente de pe scena politică românească, liberal și conservator, s-au apropiat, din motive diferite, este adevărat, într-o formațiune pe care, din cauza componenței sale, contemporanii au denumit-o “monstruoasa coaliție”. Această “stranie alianță”, care a prins contur la începutul anului 1863, avea un singur scop declarat: răsturnarea lui Alexandru Ioan Cuza și aducerea pe tron a unui principe străin din familiile domnitoare ale Europei (era reluat astfel unul dintre dezideratele susținute de Divanurile ad-hoc).

³² Pentru detalii asupra acestor guverne vezi Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi (1859) până în zilele noastre*, București, Editura Machiavelli, 1995.

³³ Apud Constant Răutu, *op. cit.*, p.47.

În toamna anului 1863 Carada a plecat la Paris, nu numai pentru a-și desăvârși studiile, ci și pentru a încerca să determine cercurile politice din capitala Franței să susțină acțiunea de înlăturare a domnitorului Cuza de la putere. Este interesant faptul că el a fost ales pentru această misiune, în condițiile în care prezența sa pe scena politică era destul de discretă, opiniile sale fiind cunoscute prin intermediul ziarului “Românul”. Probabil că la această alegere au contribuit și legăturile masonice pe care se pare că le avea³⁴.

În capitala Franței, Carada a reușit să stabilească mai multe legături în cercurile de presă, unele publicații, printre care *L’homme libre*, *Le Siècle*, *La semaine financière*, inserând multe articole despre situația din Principatele Unite. La Paris s-a întâlnit și cu Victor Hugo, în speranța că va reuși să-l atragă pentru cauza românească. Rezultatul nu a fost însă pe măsura așteptărilor sale, așa cum reiese dintr-o scrisoare pe care i-a trimis-o aceluiași Anastase Panu: “...nu e prea încântat. Mi-a promis, dar n-a făcut nimic. I s-a părut că românii nu sunt vrednici să se ocupe el de ei. Era prea plin de el însuși. Un egoist vanitos, dar ce talent!”³⁵

La Paris, Carada nu a avut în vedere să apere doar cauza românilor din Principate, ci s-a raliat la ideea unui plan comun de acțiune al popoarelor aflate sub dominație austriacă. În acest sens a avut mai multe întâlniri cu conducătorul revoluționarilor cehi, Rieger, dar și cu Giuseppe Mazzini, cel care înființase la Londra în 1850 un Comitet Democratic European, organism însărcinat cu declanșarea unei revoluții “simfone și sincrone” la nivel continental. Eugeniu Carada a fost sedus de personalitatea și ideile pe care revoluționarul italian le promova, întreținând cu acesta o vastă corespondență (una dintre scrisorile pe care Mazzini i le-a adresat poate fi consultată, în original, la Biblioteca Academiei Române – n.n.). Pentru a se întâlni cu Mazzini, Carada a fost de mai multe ori la Londra și, mai mult decât atât, a devenit chiar unul dintre cei mai

³⁴ Vezi George Virgil Stoenescu, *op.cit.*, p.64.

³⁵ Apud Constant Răutu, *op. cit.*, p.45.

importanți curieri ai acestuia către nucleele revoluționare din Veneția, ocupată în acel moment de trupele austriece³⁶.

Carada a revenit în țară la începutul anului 1865 și imediat s-a implicat în acțiunile interne pentru răsturnarea domnitorului. Astfel, la 1 august 1865 el a publicat un virulent articol împotriva lui Cuza, articol din care ne permitem să cităm pe larg tocmai pentru a ilustra poziția sa: “O greșeală, o nebunie sau o crimă, numiți faptul cum voiți, a pus soarta țării voastre în mâinile lui Cuza. [...] Oriunde ne întoarcem, tot mizerie și mizerie; în orice parte pui urechea, tot plânsuri și răsunete de desperațiuni; în toate clasele societății veți afla aceeași nemulțumire, simțim cu toții cum viața se retrage de la noi, că pierim de o moarte comună. [...] Ai sugrumat libertățile în numele libertății! Ne-ai dat votul universal, dar cum? Ai chemat o turmă ignorantă care, sub disciplina biciului, a votat pentru creațiunile unui dictator nerușinat. Principele Cuza nu ne mai poate înapoia acele ce ne-au răpit, căci prin aceasta ar mărturisi singur nulitatea sa politică; ar mărturisi cum calea apucată de el a fost trădarea țării”³⁷. Văzute din perspectiva timpului și în lumina cercetărilor istorice, afirmațiile lui Carada sunt mai mult decât dure și în mare parte nefondate.

Această luare de poziție i-a adus de altfel lui Carada o nouă arestare, petrecând de data aceasta în închisoare toată luna august a anului 1865. Cuza, obosit și bolnav, se gândea tot mai mult la abdicare, trimițându-i, chiar, în acest sens o scrisoare Împăratului Franței, Napoleon al III-lea. Mai mult decât atât, domnitorul a făcut chiar și o declarație oficială pe această temă în fața Corpurilor legiuitoare la 5/17 decembrie 1865. Profitând de această situație, „monstruoasa coaliție” s-a pus din nou în mișcare, Ion C. Brătianu și Eugeniu Carada plecând la Paris pentru a sonda atitudinea Franței și pentru a negocia aducerea unui prinț străin pe tronul Principatelor Unite.

³⁶ Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.96.

³⁷ Apud *ibidem*, p.102.

În acest timp, la București a avut loc detronarea lui Cuza. Inițial, Carada trebuia să plece spre țară imediat, așa cum reiese din corespondența purtată de Ion C. Brătianu cu soția sa³⁸, dar aceleași surse documentare ne dezvăluie faptul că acest lucru s-a întâmplat abia la începutul lunii martie. Discuțiile purtate la Paris de către Brătianu și Carada în legătură cu persoana care urma să preia tronul României au cunoscut mai multe etape. După ce într-o primă fază au fost purtate negocieri cu Filip de Flandra, în final s-a găsit soluția înscăunării Prințului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, soluție cu care Napoleon al III-lea a fost de acord³⁹.

Noua situație politică internă pe care o traversa țara impunea elaborarea unui act fundamental modern, care să legitimeze instalarea Principelui Carol pe tronul României și care să pună bazele dezvoltării moderne a statului. Era așadar absolut necesară o nouă constituție, dar procesul de elaborare a unui astfel de act putea fi de durată, lucru pe care clasa politică română nu și-l putea permite. După abdicarea lui Cuza s-a întrunit o Adunare Constituantă, Eugeniu Carada făcând parte din comisia de stabilire a candidaturilor. Adunarea și-a deschis lucrările la 16/28 aprilie 1866, iar la 10/22 mai l-a proclamat domn al României pe Carol I. Nu mai rămânea, așadar, decât problema elaborării constituției.

Biografia lui Carada îi atribuie acestuia rolul principal în redactarea Constituției din 1866. Într-adevăr, se pare că acesta, împreună cu C.A. Rosetti, ar fi elaborat într-o singură noapte prima constituție a statului român, dar trebuie să amintim faptul că în mare parte aceasta era doar o traducere a constituției belgiene aflate în vigoare în acel moment⁴⁰. Ilustrative pentru modul de elaborare a acestui act fundamental al statului sunt cuvintele lui Ion Luca Caragiale: “Mi se revoltă sângele democratic când mă gândesc la așa

³⁸ *Din corespondența familiei Ion. C. Brătianu*, vol.1: 1859-1883, București, Imprimeriile Independența, 1933, p.72.

³⁹ Pentru detalii privind aducerea lui Carol I pe tronul României vezi Ioan Scurtu, *Monarhia în România 1866-1947*, București, Editura Danubius 1991 și Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol.1, București, Editura RAO, 2001.

⁴⁰ Alex Mihai Stoenescu, *op.cit.* p.326.

ignominie.[...] Dar în fine, a bătut vântul puternic al liberalismului, vântul binefăcător al ideilor democratice, care a curățat atmosfera de miasmele infecte ale slugărniceii reacționare, ale ciocoismului grețos [...] Strălucită rămâne în istoria noastră noaptea în care domnul Eugeniu Carada cel dintâi a tradus pentru națiunea română constituția belgiană”⁴¹. Scopul scuza, așadar, mijloacele.

Venirea lui Carol I pe tronul României a însemnat intrarea țării într-o etapă de modernizare continuă și rapidă, spațiul românesc fiind conectat din punct de vedere politic și economic la ceea ce se petrecea pe continent. Desigur, rolul domnitorului (mai apoi al regelui) a fost unul esențial, dar în aceeași măsură trebuie subliniate și eforturile clasei politice de la București. Prima etapă a domniei lui Carol I nu a fost ușoară, societatea românească nefiind încă pregătită pentru reformele radicale pe care conducătorii săi le urmăreau de câteva decenii. Instabilitatea politică a continuat, între 11 mai 1866 și 24 iulie 1876 la conducerea țării succedându-se 12 guverne. Liberalii erau profund nemulțumiți de faptul că nu au fost chemați să formeze primul guvern, cu atât mai mult cu cât se considerau principalii artizani ai aducerii lui Carol pe tron. La această stare de nemulțumire a contribuit și puternicul sentiment francofil de care erau animați liberalii, în majoritate cu studii la Paris, având puternice legături cu oamenii politici și de cultură francezi. Nu trebuie uitat faptul că liderii liberali erau foștii revoluționari de la 1848, susținătorii ideii republicane. S-a constituit așadar un puternic curent antimonarhic, care a atins punctul culminant în anul 1870, inclusiv pe fondul războiului franco-prusac. Se pare că Brătianu pregătea răsturnarea lui Carol de pe tronul României, în cazul în care Prusia ar fi fost victorioasă, sau proclamarea republicii în ipoteza victoriei franceze. Carada s-a aflat, ca de obicei, în fruntea acțiunii: “Toate firele mișcării erau în mâinile lui Carada. El conducea complotul, se ducea, venea, umbla prin țară, dădea instrucțiuni, depozita arme, se întorcea și pregătea”⁴².

⁴¹ Apud Constant Răutu, *op.cit.* p.81-82.

⁴² Caton Theodorian, *Ploiești-Craiova*, Craiova, Editura Ramuri, 1937, p. 4.

Pentru a duce la bun sfârșit răsturnarea lui Carol, Eugeniu Carada a pus la punct o rețea de complotiști care se întindea pe întreg teritoriul țării și, în același timp, conștient de puterea cuvântului scris, a inițiat o amplă campanie de presă antimonarhică. Mișcarea pe care o concepute trebuia să izbucnească simultan în 7 orașe, cele mai importante centre fiind Ploiești, Iași, Pitești și Craiova. Planul lui Carada prevedea mari manifestații în țară, urmate de afluirea maselor spre București, luarea cu asalt a palatului regal de către oameni instruiți în acest sens și forțarea abdicării⁴³. Fiecare detaliu a fost pus la punct, fiind elaborate inclusiv telegramele oficiale și ordinele prin care armata trebuia să se supună noului regim care urma să fie instalat la București.

Declanșarea acțiunii a fost fixată pentru data de 8/20 august 1870, dar s-a hotărât amânarea acesteia pentru câteva zile, până în momentul în care toate detaliile erau puse la punct. La Ploiești s-a produs însă o defecțiune, colonelul Alexandru Candiano-Popescu, șeful mișcării din oraș, nesupunându-se ordinelor de amânare a acțiunii venite de la București. Episodul, cunoscut sub denumirea generică de “Republica de la Ploiești”, a constituit unul dintre cele mai controversate momente ale domniei lui Carol I și a intrat în mentalul colectiv ca fiind acoperit de ridicol, mai ales ca urmare a pieselor lui Caragiale. Publicarea memoriilor lui Candiano-Popescu, cât și cercetările istorice recente au reușit să facă lumină asupra mișcării de la Ploiești⁴⁴.

În momentul declanșării revoltei de la Ploiești, Eugeniu Carada a conștientizat pericolul la care era supusă întreaga mișcare și de aceea a plecat imediat în acest oraș, reușind să pună capăt manifestațiilor republicane. O dată reîntors la București, Carada nu s-a ascuns, așa cum a făcut-o C.A. Rosetti de exemplu, ci a publicat un articol în “Românul” prin care invita autoritățile polițienești să îl viziteze acasă sau la redacția ziarului. Cu toate că ar fi putut scăpa de represalii, Carada afirma că “este nedemn ca unii să putrezească în ocnă, și eu, eu care i-am pus la cale, să mă plimb nestingherit de

⁴³ Alex Mihai Stoenescu, *op.cit.*, p.338.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 340-348.

nimeni la Paris”⁴⁵. Eugeniu Carada a fost arestat și, împreună cu el, au fost trimiși la închisoare, printre alții, Ion C. Brătianu și C.A. Rosetti.

Inițial, Carada a fost încarcerat la Ploiești, unde sora sa l-a găsit “bine, sănătos și vesel”⁴⁶. Autoritățile au preferat să transfere judecarea procesului la Târgoviște, temându-se de eventuale reacții pe care le-ar fi putut întâmpina în acest oraș sau la București. În procesul desfășurat în vechea capitală a Țării Românești au fost acuzate 41 de persoane, iar apărarea acestora a fost făcută de Nicolae Fleva, liberal, unul dintre cei mai buni avocați ai timpului. Desfășurarea procesului “a creat o aură eroică liberalilor, cu toate că probele aduse împotriva lor erau, la o cercetare profesionistă, indubitabile”. Chiar și Dimitrie Brătianu a recunoscut că “în timp normal, unii dintre acuzații de la Ploiești ar fi fost osândiți pentru că au expus țara lor la o criză”⁴⁷. Avocatul Fleva, în pledoaria sa, l-a caracterizat pe Carada ca fiind un “onorabil cetățean, care s-a închis în București nu pentru că este criminal, ci pentru că el este redactorul ziarului “Românul” și unul din oamenii de principii care sunt cei mai neînvinși luptători contra ilegalităților guvernului. Se credea poate, că pe lângă întemnițarea unui opozant, să se paralizeze acțiunea aceluiași jurnal care strigă neconținut pentru drept și libertate, biciuind abuzurile și corupția. Este însă un Dumnezeu pentru toți; și dacă puterea a întemnițat pe D. Eugeniu Carada, ziarul “Românul” nu a încetat a critica cu aceeași vigoare ilegalitățile guvernului. Ceea ce cerem astăzi de la dreptatea D-voastră este să redați societății pe acest cetățean onorabil și presei independente o pană inteligentă și îndrăzneată”⁴⁸.

Aceasta a fost ultima detenție pe care Carada a suportat-o, el fiind achitat în octombrie 1870 alături de ceilalți participanți la mișcare. Interesantă este relația pe care Carada a avut-o cu Regele Carol I începând din acest moment. Spre deosebire de Alexandru

⁴⁵ Apud *ibidem*, p.346.

⁴⁶ Caton Theodorian, *op.cit.*, p.6.

⁴⁷ Apud Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p.348.

⁴⁸ Nicolae Fleva, *Procesul lui 8 august. Apărarea făcută celor 41 acușați*, București, Tipografia Curții Lucrătorii Asociați, 1871, p.85-86.

Candiano-Popescu, care a devenit chiar adjutantul Regelui, Carada a evitat de-a lungul întregii sale vieți să aibă o întâlnire cu suveranul, așa cum a evitat să fie investit cu orice funcție sau demnitate care ar fi presupus elaborarea unui decret regal. Se spune chiar că Regele a încercat în 1890 să-l întâlnească, venind într-o vizită neanunțată la Banca Națională. Consiliul de administrație al băncii l-a întâmpinat pe suveran, însă Carada a preferat să se retragă⁴⁹. Carol I avea însă un deosebit respect pentru adversarul său, astfel că “avea grijă să întrebe întotdeauna când i se prezentau proiectele de legi, dacă au fost văzute de Eugeniu Carada”⁵⁰. Mai mult decât atât, Carada nu mergea niciodată pe Calea Victoriei, tocmai pentru a nu fi nevoit să treacă prin fața palatului regal. Cu toate acestea, la moartea sa, în februarie 1910, cortegiul funerar a trecut pe această arteră principală a Bucureștiului, la cererea expresă a suveranului, care a dorit astfel să facă tuturor cunoscut respectul pe care îl nutrise față de cel care îi fusese cel mai înverșunat opozant.

La începutul anului 1871 Eugeniu Carada și-a dat demisia de la “Românul” și a hotărât să plece în Franța, unde a rămas timp de aproape 10 ani. Probabil că a hotărât să plece pentru că era încredințat că orice altă acțiune împotriva domnitorului ar fi fost în acel moment de prisos. De asemenea, o altă ipoteză este aceea că a plecat la Paris având și însărcinări oficiale venite din partea liberalilor, dornici să facă o propagandă cât mai favorabilă României în străinătate în vederea acțiunilor politice ulterioare. Cert este faptul că, o dată ajuns la Paris, Eugeniu Carada a intrat în contact cu cercurile republicane, reușind chiar să editeze, împreună cu Louis Blanc și Alfred Talandier, ziarul “*L’Homme Libre*” în care avea în mod constant intervenții în legătură cu realitățile românești⁵¹. În anul 1875 a publicat broșura intitulată *La Roumanie et la politique allemande en Orient*, în care a denunțat intențiile expansioniste ale Germaniei drept periculoase pentru pacea popoarelor mici. Din nefericire acest text nu se regăsește în nici una dintre colecțiile

⁴⁹ Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.159.

⁵⁰ *Ibidem*, p.156.

⁵¹ *Ibidem*, p.169.

bibliotecilor din București consultate de noi și nu este deținut nici de Biblioteca Națională a Franței⁵². Puținele informații pe care le deținem în legătură cu acest text sunt cuprinse în lucrarea biografică scrisă de nepotul său, Mariu Theodorian-Carada. Conform acesteia, Eugeniu Carada susținea că “Europa Apuseană trebuie să-și dea bine seama de starea lucrurilor, ca să salveze atât libertatea și independența națională a popoarelor de la Răsărit, cât și interesele echilibrului european”⁵³. Contemporanii ar fi putut privi o astfel de afirmație ca izvorând din sentimentele profund filofranceze ale autorului, dar, din perspectivă istorică, nu putem să nu remarcăm spiritul critic și puterea de analiză cu care Carada era înzestrat. Istoria a dovedit că tocmai această sete de expansiune a germanilor, de extindere a spațiului lor vital a declanșat în secolul al XX-lea două războaie mondiale.

În momentul izbucnirii crizei orientale⁵⁴ în 1875, Carada se afla la Paris. La București, mai ales prin intermediul ziarului “Românul”, manifestările de simpatie față de popoarele care porniseră lupta contra turcilor erau tot mai numeroase, cu toate asigurările date de guvernul conservator că România va păstra o poziție de strictă neutralitate. Situația zonei devenea însă tot mai complicată, mai ales după ce Austro-Ungaria și Rusia au intervenit în evenimente. România trebuia să profite de conjunctura externă favorabilă, pentru a reuși să-și îndeplinească un nou obiectiv major al politicii sale, și anume cucerirea independenței. Principalul artizan al acțiunii a fost Ion C. Brătianu, chemat să formeze guver-

⁵² Biblioteca Națională a României, Biblioteca Academiei, Biblioteca Centrală Universitară, Biblioteca Arhivelor Naționale ale României și Biblioteca Facultății de Istorie a Universității București; lucrarea nu figurează nici în catalogul *on-line* de la Bibliotheque Nationale de France, chiar dacă a fost editată la Paris.

⁵³ Mariu Theodorian-Carada, *op.cit.*, p.57.

⁵⁴ În vara anului 1875 au izbucnit răscoale antiotomane în Bosnia și Herțegovina, urmate de războiul împotriva Înaltei Porți dus de Serbia și Muntenegru și de insurecția poporului bulgar.

nul la 24 iulie 1876⁵⁵. Ca de obicei, alături de el s-a aflat Eugeniu Carada.

Brătianu era conștient de faptul că România se confrunta cu două probleme majore: atitudinea Rusiei și lipsa echipamentului militar necesar în cazul intrării într-un eventual război împotriva otomanilor. Tocmai de aceea primul-ministru l-a rugat pe Carada, la sfârșitul lunii martie 1877, să încerce contractarea în Franța a unui împrumut care să rezolve problema cheltuielilor cu înzestrarea armatei. Tot la colaboratorul său de încredere, și nu la reprezentantul diplomatic al României la Paris, a apelat Brătianu și atunci când a dorit să cunoască poziția Franței în legătură cu intrarea trupelor țariste pe teritoriul României și cu poziția pe care Bucureștiul trebuia să o adopte față de acestea.

Eugeniu Carada s-a întors în țară în aprilie 1877 pentru a-l însoți pe Brătianu la tratativele care au avut loc la Chișinău cu Marele Duce Nicolae, negocieri menite a reglementa modul de comportare al militarilor ruși pe teritoriul României. Pe lângă aceste activități legate strict de domeniul diplomatic, Carada s-a preocupat personal de organizarea armatei române: “Înarmat cu o scrisoare oficială prin care autoritățile civile și militare erau invitate să asculte ordinele lui Eugeniu Carada, el străbătea țara de la un capăt la altul, fără nici un titlu oficial și fără să primească leafă. Singura lui grijă era să procure și să trimită peste Dunăre cele trebuincioase armatei”⁵⁶. Eugeniu Carada s-a aflat permanent lângă primul-ministru român, Ion C. Brătianu, însoțindu-l și atunci când trupele române au trecut Dunărea și au purtat marile bătălii pe teritoriul Bulgariei.

Războiul din 1877 s-a sfârșit prin înfrângerea otomanilor, consfințindu-se astfel și în plan militar independența României, proclamată la 9 mai 1877 de către ministrul de externe Mihail Kogălniceanu. A urmat însă o nouă bătălie, cea în plan diplomatic, noul statut al țării trebuind să fie recunoscut pe plan internațional.

⁵⁵ Această dată reprezintă începutul “marii guvernări liberale”, care a durat nu mai puțin de 12 ani, până în 1888. În această perioadă, la conducerea țării s-au succedat 5 guverne, toate conduse de Ion C. Brătianu.

⁵⁶ Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, pp.177-180.

Inițial a fost semnat un prim tratat de pace la San Stefano, la începutul anului 1878, prin care se răpeau României cele trei județe din sudul Moldovei (Cahul, Bolgrad și Ismail), cât și Dobrogea și Cadrilaterul, care erau cedate Bulgariei. În urma protestelor țării noastre, dar mai ales a nemulțumirilor Austro-Ungariei (care considera că trebuia să joace un rol mult mai activ în sud-estul continentului, pentru a contrabalansa politica Rusiei) și Angliei (direct interesată în menținerea unui Imperiu Otoman puternic), în vara anului 1878 a fost convocat un nou congres de pace, de data aceasta la Berlin. Delegația oficială a României a fost compusă din Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu. Carada i-a însoțit, în calitate de consilier al primului-ministru.

Și de această dată, ca de atâtea ori în istoria noastră, România nu a fost admisă să participe la negocieri în calitate de țară beligerantă, deși aportul trupelor române la înfrângerea turcilor fusese esențial. Atitudinea marilor puteri față de delegația noastră a fost rezumată de cancelarul Bismark într-o singură frază rămasă celebră: “România a fost auzită, dar nu ascultată”⁵⁷. Obiectivul esențial a fost însă îndeplinit, prin tratatul de pace fiind consfințită independența țării, condiționată însă de îndeplinirea câtorva cerințe⁵⁸. De data aceasta s-a recunoscut apartenența Dobrogei și a Cadrilaterului la România, dar cele trei județe din sudul Moldovei au fost atribuite Rusiei.

După cucerirea independenței de stat, Eugeniu Carada a continuat să rămână la Paris până în anul 1881. Din păcate, avem destul de puține informații în legătură cu activitatea sa politică după revenirea în țară. Cert este faptul că a rămas până la sfârșitul vieții unul dintre principalii pionieri ai Partidului Național-Liberal, o adevărată “eminentă cenușie” a acestui partid. Carada era șeful “Oculței”⁵⁹, și din această postură, după moartea lui Ion C.

⁵⁷ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p.248.

⁵⁸ Modificarea unor prevederi constituționale privind acordarea cetățeniei străinilor și rezolvarea unor litigii cu Germania, provenite din falimentul societății Stroussberg.

⁵⁹ Conform lui Alex Mihai Stoenescu aceasta era o organizație de tip francmasonic cu caracter național, *op.cit.*, p.335. Cert este faptul că această grupare

Brătianu în 1891, a militat permanent pentru aducerea la șefia partidului a fiului acestuia, Ion I.C. Brătianu. Se pare că atât de mare era puterea pe care o deținea Carada încât a reușit să îl terorizeze până și pe D.A. Sturdza, președintele partidului (după moartea bătrânului Brătianu). Istoria consemnează chiar un episod hilar în care Sturdza, prim-ministru în acel moment, a făcut o criză de nervi în plină ședință a consiliului de miniștri “începând să plângă și strigând înfricoșat: Să iasă d-l Carada de sub masă! (presa a consemnat că D.A Sturdza umbla în patru labe pe sub masă, lătrând la un Carada imaginar)”⁶⁰. Eforturile lui Carada nu au fost zadarnice pentru că, la începutul anului 1909, Ion I.C. Brătianu a fost ales președinte al Partidului Național-Liberal, funcție pe care nu a părăsit-o decât la moartea sa, în 1927.

Carada a crezut cu tărie în idealul unirii tuturor românilor care a înflăcărat generația din care a făcut parte. Pentru el acest ideal nu a rămas numai la nivel declarativ, fiind implicat în numeroase acțiuni ale românilor ardeleni sau basarabeni. Mihail Gr. Romașcanu oferă în lucrarea sa mai multe asemenea exemple. Astfel, în 1866, în timpul războiului austro-prusac, Carada a încercat să profite de moment pentru a produce o ridicare generală a românilor din Transilvania care urmau să își hotărască singuri soarta: “Travestit, trece Carpații de mai multe ori și discută problema cu luptătorii care se găseau în fruntea românilor. Nu are nici o clipă de odihnă. Ziua și noaptea organizează neîncetat revoluția. [...] În tănuitele văi ale munților, Carada făcuse mari depozite de arme și muniții. Totul era gata. Nici un amănunt n-a fost uitat. Se aștepta semnalul răzvrătirii. Dar fulgerătoarea victorie a Prusiei la Sadova a frânt aripile avântului”⁶¹.

Contextul politic internațional al vremii nu a permis o nouă acțiune unionistă a românilor ardeleni, dar legăturile lor cu țara au fost permanente. La acestea a contribuit și Eugeniu Carada care a sprijinit financiar până la sfârșitul vieții activitățile culturale ale

și reunea, din punct de vedere economic și politic, pe cei mai influenți oameni ai partidului.

⁶⁰ Apud Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu*, București, Editura Museion, 1992, p.19-20.

⁶¹ Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.131.

românilor aflați în afara granițelor țării. Există dovezi certe că din banii săi au fost ridicate mai multe școli și biserici (de exemplu biserica Adormirii Maicii Domnului din Brașov sau Catedrala din Vârșeț), adevărate focare ale românismului. Carada a fost și în acest caz caracterizat de discreție, nefăcând niciodată publice acțiunile sale. Liviu Rebreanu și-a arătat recunoștința într-un articol publicat în 1924, în care afirma că își amintește “cu emoție de Eugeniu Carada, prietenul cel mai sincer și cel mai statornic al cauzei noastre. În împrejurări grele, când oamenii conducători ai țării libere nu puteau sau nu îndrăzneau să facă nimic pentru noi, Carada plătea amenzile tribunalelor ungurești care ținteau să ne înăbușe ziarele, subvenționa publicațiile noastre, ne ajuta să ne susținem școlile și să clădim biserici”⁶².

Ilustrativă pentru efortul financiar pe care Carada l-a depus în sprijinul cauzei naționale este o listă publicată de Ioan Rusu Abrudeanu. Conform acesteia, Carada ar fi donat peste 700 000 lei numai pentru mișcarea națională din Ardeal. Din aceștia, 452 000 lei au fost cheltuiți astfel: ”liceul din Blaj – 80 000 lei; liceul din Brad – 70 000 lei; școlile din Bihor, Sălaj și Sătmar – 40 000 lei; editarea cărților – 10 000 lei; jurnalul din Pesta, prima instalație, tipografie etc. – 110 000 lei; birou de informații Viena – 20 000 lei; birou de informații Pesta – 6 000 lei; secretar – 6 000 lei; agenți politici – 10 000 lei; amenzi plătite tribunalelor ungurești, ziarele din provincie etc. – 70 000 lei, cheltuieli de propagandă – 10 000 lei și adunări și conferințe – 20 000 lei”⁶³.

Istoricii afirmă chiar că Eugeniu Carada a reușit să creeze în Transilvania o adevărată rețea de activiști și agenți, care au constituit mai târziu “corpul dur și hotărât” al Partidului Național Român, formațiune care alături de Partidul Social-Democrat a contribuit în mod esențial la înfăptuirea Marii Uniri din 1918. “Pe statele lui secrete de plată se aflau avocatul Iuliu Maniu, care practica la Budapesta, medicul Alexandru Vaida-Voevod și

⁶² *Ibidem*, p.352.

⁶³ *Ibidem*, p.353; Aceste însemnări au fost descoperite între actele personale ale lui Carada, după moartea sa.

episcopul Caransebeșului, viitorul patriarh Miron Cristea. [...] În septembrie 1906, Carada l-a adus în secret pe Miron Cristea la moșia Florica, unde înaltul ierarh a depus un jurământ pe mormântul lui Ion C. Brătianu împreună cu fiul acestuia Ion I. C. Brătianu, primul angajându-se să unească Biserica națională, iar al doilea Statul național, sub pedeapsa lui Dumnezeu”⁶⁴.

Implicarea lui Carada în subvenționarea mișcării naționale a fost confirmată în februarie 1924 când, cu ocazia dezvelirii monumentului său amplasat lângă palatul Băncii Naționale, mitropolitul primat al României, Miron Cristea, afirma că întemeietorul institutului de emisiune “a ajutat în mod real pe scriitori, a făcut școli și biserici, a ajutat mult pe cei din teritoriile alipite (după Marea Unire – n.n.) pentru ideile lor naționale”⁶⁵. Cu aceeași ocazie, Mihail Oromolu, guvernatorul Băncii Naționale (care de altfel era nepotul de verișoară primară al lui Eugeniu Carada), a rostit un discurs emoționant, în care a făcut referire la sentimentele patriotice care l-au animat pe înaintașul său de-a lungul întregii vieți: “Carada a trecut o viață de om fericit, căci și-a văzut multe din idealurile sale îndeplinite. Și totuși a avut în această viață și o părere de rău: aceea de nu fi apucat să vadă înfăptuită unirea tuturor românilor, pe care, visând-o, a încurajat-o atâta”⁶⁶.

⁶⁴ Alex Mihai Stoenescu, *op.cit*, p.338.

⁶⁵ “Argus”, an XV, nr. 3248/20 februarie 1924, p.5.

⁶⁶ *Ibidem*.

IV. Eugeniu Carada, scriitor și ziarist

Liviu Rebreanu a rezumat la un moment dat viața lui Carada într-o singură frază, extrem de elocventă: “Și-a început viața cu versuri și a sfârșit-o cu proza cifrelor”⁶⁷. Nimic mai adevărat! În tinerețea sa Carada a fost profund influențat de romantismul literar, specific epocii. Jumătatea secolului al XIX-lea a reprezentat începutul perioadei de avânt al literaturii române când, în sfârșit, limbii noastre i se recunoșteau deosebitele valențe în acest plan.

Atât de implicat în tot ceea ce a însemnat spirit național⁶⁸, Eugeniu Carada nu putea să nu își încerce condeiul în domeniul literar. Deși monumentală lucrare a lui George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini și până în prezent*, nu îl menționează ca pe unul dintre autorii importanți, câteva dintre poeziile și piesele sale de teatru au avut, se pare, un impact notabil în epocă. Cele mai importante poezii ale lui Carada sunt inspirate de sentimente profund patriotice, legate mai ales de Unirea Principatelor din 1859⁶⁹. Piesele sale de teatru s-au jucat cu succes nu numai pe scena Teatrului Național din București, ci și la Craiova și Iași. Contribuția lui Carada la dezvoltarea dramaturgiei românești nu se rezumă însă numai la piesele de teatru, ci și la numeroasele traduceri pe care le-a făcut, mai ales din literatura franceză de gen. De asemenea, Eugeniu Carada a fost cel care a scris și libretul primei opere românești, *Fata de la Cozia*, a cărei muzică a fost compusă de Alexandru Flechtenmacher⁷⁰.

Toate lucrările cu caracter pur literar au fost scrise de Carada în perioada tinereții. Mărturiile contemporanilor consemnează faptul că, o dată ajuns la maturitate, Carada încerca să facă uitate aceste

⁶⁷ Apud Cristian Păunescu, *Începuturile Băncii Naționale a României. Date despre activitatea lui Eugeniu Carada la Paris în anul 1880*, în volumul *130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p.391.

⁶⁸ Vintilă Brătianu afirma despre Carada că “era naționalist pentru țara lui, căci, încrezător în vigoarea neamului vedea întrânsul izvorul de viață și de emancipare nu numai politică, dar și economică.”

⁶⁹ Semnificative în acest sens sunt poeziile *Pandurul cerșetor* și *Milcovul*, scrise în 1857; vezi Mihail Gr. Romașcanu, *op. cit.*, p.53-56

⁷⁰ *Ibidem*, p.51.

scrieri pe care le punea pe seama avântului vârstei la care fuseseră redactate. Mai mult decât atât, în momentul în care i s-a propus ca opera sa literară să fie consemnată într-o istorie a literaturii române, bătrânul liberal s-a opus cu îndârjire.

Dar mai importantă decât activitatea pe tărâmul literar a fost cea gazetărească, Carada fiind unul dintre cei mai importanți și respectați ziariști ai epocii după Unirea Principatelor. El și-a dat repede seama de importanța pe care presa o are, mai ales într-o societate aflată în plină descoperire a valorilor sale, așa cum era în acel moment societatea românească. Era absolut convins că în acele momente de început ale statului român ziarul era mult mai important decât cartea, deoarece “cărțile le citesc puțini, unele cer vreme multă, și mai puțini le citesc din scoarță în scoarță, pe când ziarul te orientează zilnic”⁷¹. După venirea sa la București, tânărului Carada i-au fost publicate câteva articole în ziarele “Naționalul” (editat de P. Cernătescu și T. Strâmbeanu) și “Timpul” (cel editat între anii 1854-1857), dar adevărata carieră de ziarist a început o dată cu intrarea, în toamna anului 1859, în redacția publicației liberale “Românul”, aflată sub conducerea lui C.A. Rosetti. Deosebit de elocvente pentru importanța pe care Carada o acorda profesiunii de ziarist sunt cele spuse de el în 1867: “Presă nu este și nu trebuie să fie decât expresiunea convingerilor profunde, raționale și oneste”⁷². Într-o scrisoare adresată lui Rosetti, mentorul său în arta gazetăriei, Carada spunea: “Am învățat că redactorul unei foi publice este dator să cântărească fiecare idee, fiecare cuvânt, înainte de a-l da tiparului, pentru ca nici o expresie să nu ofenseze auzul națiunii, nici un cuvânt negândit să-i amăgească cugetarea și pentru ca prin respectul ce i se dă să se deprindă din ce în ce mai mult să se respecte ea însăși și să se facă respectată”⁷³. Nimic mai actual! O profesiune de credință de care ar trebui să țină seama toți cei care activează ca ziariști, indiferent de epocă sau de ideologia pe care o slujesc.

⁷¹ Apud Ioan Georgescu, *Eugeniu Carada*, în “Arhivele Olteniei”, an XVI, nr. 89-91/ianuarie-iunie 1937, p.10.

⁷² Apud Constant Răutu, *op. cit.*, p.130.

⁷³ *Ibidem*, p.134.

Carada a fost angajat la început ca secretar de redacție la „Românul”, dar consecvența cu care își îndeplinea atribuțiile, cât și marele său talent l-au adus în scurt timp în fruntea conducerii administrației ziarului. Așa cum mai târziu va refuza postul de guvernator al Băncii Naționale, și la “Românul” Carada a refuzat să preia funcția de director, în anul 1860, atunci când C.A. Rosetti a devenit titular al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Pentru un cercetător este destul de dificil să identifice articolele pe care Carada le-a publicat de-a lungul timpului în ziarul pe care l-a slujit neîntrerupt pe parcursul a zece ani, deoarece avea obiceiul (obicei al timpului) de a nu le semna sau, cel mult, de a le semna cu inițiala numelui de familie. La rândul său, Rosetti era adeptul aceleiași metode. Mai mult decât atât, stilul celor doi era atât de apropiat încât, probabil, numai un specialist în istorie literară ar putea să identifice cu oarecare certitudine paternitatea articolelor. Ilustrativ în acest sens este un episod petrecut în redacția ziarului și relatat mai târziu chiar de către Carada. La un moment dat, găsind câteva rânduri dintr-un articol pe care Rosetti dorea să îl scrie, Carada a continuat ceea ce era început și, mai mult decât atât, a trimis totul la tipar. În momentul apariției ziarului, C.A. Rosetti s-a aflat într-o mare dilemă: credea că este articolul său, dar nu își amintea când l-a scris⁷⁴.

Nimic din ceea ce reprezenta realitatea românească, politică, socială sau economică nu i-a scăpat ziaristului Carada. Totuși, cele mai importante luări de poziție, firesc de altfel în acel context istoric, le-a avut în domeniul politic. Într-unul dintre primele articole publicate în “Românul”, intitulat “Din tiranie naște libertatea”, Eugeniu Carada, spirit democrat și republican convins, face elogiul ideii de libertate: “Libertatea este un râu liniștit și ușor, care curge murmurând dulce și ale cărui ape nu se turbură decât numai atunci când un obiect străin vine a opri mersul pacific și măreț. [...] Libertatea merge cu fruntea senină la lumina zilei și în fața tuturor. Niciodată din libertate nu naște tirania, căci niciodată acei care exercită tirania n-au putut fi oameni liberi. [...] Totdeauna

⁷⁴ Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.74.

când tirania se exercită asupra unui popor, se naște libertatea, și cu cât tirania a fost mai mare, cu atât libertatea este mai violentă”⁷⁵.

Interesant este faptul că activitatea jurnalistică a lui Carada nu a fost tot timpul una oficială. Fiind un adversar declarat al lui Alexandru Ioan Cuza și atacând deseori în mod violent regimul condus de acesta, Carada risca nu doar să-și atragă mânia autorităților ci, fapt mult mai periculos, să incomodeze activitatea grupării liberale. De aceea, a preferat să editeze un nou ziar, “Clopotul”, în care să-și poată expune ideile fără nici o cenzură. Noul ziar a fost editat în anul 1865, la început la Lausanne, dar transportul și difuzarea acestuia în țară erau operațiuni dificile. De aceea, Carada a instalat o tiparniță clandestină, inițial la Craiova, apoi la București, editându-și în continuare ziarul.

Până în anul 1871 Eugeniu Carada a activat în redacția ziarului “Românul”, acesta transformându-se, și prin munca sa susținută, dintr-o publicație periodică într-una cotidiană, fapt remarcabil în epocă. Anii tinereții petrecuți în redacția ziarului au rămas permanent aproape de sufletul lui Carada, care nu a renunțat la a sprijini financiar publicația, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, atunci când aceasta a cunoscut o perioadă de criză.

⁷⁵ *Ibidem*, p.69-70.

V. Eugeniu Carada și Banca Națională a României

Întotdeauna atunci când se vorbește despre activitatea sa, Eugeniu Carada este desemnat prin sintagma “întemeietorul Băncii Naționale a României”. Pentru a înțelege însă la adevărata valoare activitatea pe care Carada a depus-o pentru crearea și funcționarea institutului nostru de emisiune este nevoie de o scurtă incursiune istorică în această problemă.

Poate că în nici un alt domeniu economic transformările produse în secolul al XIX-lea nu au fost atât de spectaculoase și rapide precum cele înregistrate în sectorul financiar-bancar. Dacă în prima jumătate a secolului, Principatele Române nici măcar nu dispuneau de o monedă proprie, după 1867, când a fost creat sistemul monetar național, și mai ales după 1880, anul în care a luat ființă Banca Națională a României, dezvoltarea acestui sector a cunoscut o evoluție fără precedent, care a stat la baza tuturor realizărilor importante ale perioadei, nu numai în sectorul economic, ci și în cel politic sau social.

Inexistența unei monede proprii până în anul 1867 a reprezentat un handicap extrem de greu de trecut pentru economia țărilor române. Pe teritoriile locuite de români, aflate sub influența celor trei mari imperii învecinate (Rusia, Turcia și Austria), circulau monede de proveniență diferită (franceză, otomană, rusească, austriacă, olandeză, germană) și din materiale diferite (aur, argint, bronz)⁷⁶. În acest adevărat “haos monetar” trebuia introdusă ordinea, mai ales în condițiile în care economia Principatelor se conectase, așa cum am arătat anterior, la circuitul economic european și primele semne ale economiei capitaliste își făceau deja simțită prezența și la gurile Dunării, autoritățile statului fiind, așadar, direct interesate în a controla comerțul cu bani.

Instituirea unui sistem monetar național reprezenta însă o manifestare expresă a dorinței de independență și suveranitate

⁷⁶ Pentru mai multe amănunte vezi Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, București, Editura Enciclopedică, 1996, vol.1, p.135 și următoarele.

națională și de aceea trebuiau luate în calcul toate implicațiile pe care o astfel de acțiune le-ar fi creat în cazul aplicării sale în practică. Domnitorul Alexandru Ioan Cuza a fost de la început adeptul creării unei monede naționale. Discuțiile în legătură cu baterea unei monede naționale au început încă din vara anului 1859, finalizându-se în 1860 cu un proiect de lege, în 12 articole, care prevedea ca monedă națională „romanatul”, bazată pe sistemul metric zecimal, care trebuia să fie echivalent ca formă, greutate și valoare cu francul francez și urma să fie bătută în aur, argint și aramă⁷⁷. Înalta Poartă a respins această manifestare de independență a Principatelor Unite, astfel încât instituirea sistemului monetar național a avut de așteptat încă șapte ani, cu toate că au mai existat unele încercări în acest sens în 1861 și 1864.

După adoptarea Constituției din 1866, care prevedea la capitolul II, “Despre Rege și Miniștri”, secțiunea I “Despre Rege”, în articolul 93, alineatul 12, că Regele “are dreptul de a bate monedă, conform unei legi speciale”⁷⁸, era tot mai evident că România nu mai dorea să țină seama de poziția pe care urma să o adopte Poarta în această problemă și intenționa să acționeze în vederea emiterii unui etalon monetar național. La 12 aprilie 1867 a fost promulgată “Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monedelor naționale”, act normativ care prevedea la art. 1 că “se adoptă sistemul monetar zecimal metric astfel precum există în Franța, Italia, Belgia și Elveția (state fondatoare ale Uniunii Monetare Latine – n.n.). Cinci grame argint, din care 835 din 1 000 argint fin și 165 din 1 000 aliaj, compun unitatea monetară a României sub denumirea de leu”⁷⁹. În articolul 3 erau nominalizate valoarea monedelor și materialele din care acestea urmau a fi bătute: piese din aur de 20,10 și 5 lei, piese din argint de 2 și 1 leu, precum și de 50 bani și piese din aramă de 10, 5, 2 și 1 ban.

⁷⁷ Constantin C. Giurescu, *Alexandru Ioan Cuza și instituirea sistemului monetar național*, în *Crearea sistemului monetar național la 1867*, București, Editura Academiei RSR, 1968, p.50.

⁷⁸ Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741-1991*, București, Editura Lumina Lex, 1998, p.396.

⁷⁹ Ion M. Bujoreanu, *Legiurile României vechi și noi*, f.l., f.a., vol. 1, p. 1 978.

Prin adoptarea bimetalismului și raportarea la Uniunea Monetară Latină, autoritățile române își afirmau fără echivoc deschiderea spre Europa în încercarea de a ieși de sub tutela Imperiului Otoman. Fabricarea monedelor urma să fie încredințată prin licitație publică unei întreprinderi “luându-se toate precauțiunile necesare pentru confecționarea lor identică cu monetele franceze”⁸⁰. Guvernul român a întâmpinat însă mari dificultăți în baterea monedelor proprii, mai ales cele din aur și argint, astfel încât abia în 1870 a fost emisă prima monedă din argint de 1 leu (până atunci au circulat numai piesele din aramă)⁸¹.

Aplicarea legii din 1867 nu a rezolvat însă problema resurselor financiare necesare statului român în acea fază a dezvoltării sale. “Resursele fiscale, limitate în marea lor majoritate la dările plătite de o țărănime neconsolidată economică și de o pătură încă subțire de meseriași și comercianți, completate în slabă măsură de veniturile din activitatea statului (căi ferate, poștă și telegraf, domeniile statului, monopoli și a.), se dovedeau insuficiente pentru acoperirea cheltuielilor crescânde ale aparatului de stat”⁸². La această situație internă se adăuga și situația de criză din planul extern, izbucnirea “crizei orientale” determinând autoritățile române să ia măsuri în privința înarmării, în perspectiva participării la conflict. Această adevărată situație de criză economico-financiară, la care se adăuga conjunctura politică internațională, făcea practic imposibilă contractarea unui împrumut pe piețele externe. Singurele soluții pe care Guvernul de la București le putea adopta erau fie sporirea presiunii fiscale, fie emiterea unor hârtii de valoare. S-a optat pentru cea de-a doua variantă, în 1877 fiind

⁸⁰ C.I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale*, București, Cartea Românească, 1929, vol.1, partea I, p.276.

⁸¹ O statistică a monedelor românești bătute în perioada 1867-1881 se regăsește în C.I. Băicoianu, *op. cit.*, p.277.

⁸² M. Maievschi, *Biletele ipotecare – prima hârtie-monedă din țara noastră*, în *Crearea sistemului monetar național la 1867*, București, Editura Academiei RSR, 1968, p.95.

emise biletele ipotecare⁸³, considerate a fi primele bancnote românești.

La 10 iunie 1877 a fost promulgată “Legea pentru emisiunea de bilete ipotecare” prin care Ministerul de Finanțe era autorizat să emită bilete ipotecare până la suma de 30 de milioane de lei. Denumirea acestora (bilete ipotecare) scotea în evidență faptul că la baza emisiunii exista o garanție patrimonială constituită din domeniile statului, libere de orice sarcini. Biletele urmau să fie la purtător, aveau un curs obligatoriu și trebuiau primite în plată la toate casele publice cu valoarea lor *al pari*. Ele urmau a fi emise la valori nominale de 5, 10, 20, 50, 100 și 500 lei, fabricarea fiind făcută în condiții similare cu cea a biletelor de bancă, sub controlul Ministerului de Finanțe⁸⁴.

Tipărirea biletelor ipotecare s-a efectuat la Paris, în atelierele Băncii Franței, din partea Guvernului român fiind delegați pentru a supraveghea această acțiune Eugeniu Carada și Emil Costinescu⁸⁵, iar controlul emisiunii și al tuturor operațiunilor specifice a fost încredințat unui Consiliu special al biletelor ipotecare, compus din șase membri ai comitetului Casei de Depuneri și Consemnațiuni, președintele și directorul Creditului Funciar Rural și președintele Camerei de Comerț din București. Pentru Carada, experiența tipării biletelor ipotecare a fost extrem de utilă în perspectiva emiterii bancnotelor Băncii Naționale a României, începând cu 1881.

Evoluția evenimentelor din plan politic și economic reclama cu necesitate înființarea unei bănci centrale a statului român. Cercurile conducătoare de la București conștientizaseră deja acest lucru, din moment ce în articolul 10 al “Legii pentru emisiunea de bilete

⁸³ Au mai existat două încercări în acest sens, în 1853, respectiv 1856, când Comitetul Revoluționar Român și Banca Națională a Moldovei au emis primele bilete de bancă românești, însă acestea nu au intrat niciodată în circulație.

⁸⁴ C.I. Băicoianu, *op. cit.*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1932, vol.1, partea a II-a, p.592.

⁸⁵ Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823-1933*, București, Tipografia ziarului “Universul”, 1934, p.103.

ipotecare” prevăzuseră că “guvernul va fi dator să elaboreze un proiect de lege pentru înființarea unei bănci de scont și circulațiune, pe care-l va supune corpurilor legiuitoare la cea mai apropiată sesiune.” De-a lungul timpului au mai existat câteva încercări de înființare a unui institut de emisiune, toate însă nefinalizate din motive obiective⁸⁶.

Marele om politic Ion C. Brătianu ceruse încă din 1861 înființarea unei bănci naționale, susținând că atâta timp cât România nu avea o astfel de instituție, crizele financiare vor continua să existe. În mai 1877, același conducător al Partidului Național-Liberal afirma: ”Noi trebuie să facem o bancă și rău am făcut de n-am înființat-o fiindcă nu eram destul de familiarizați cu aceste idei și nu puteam să înțelegem folosul instituțiunii de bancă. Eu am zis la 1860 și la 1868 tuturor capitaliștilor de atunci: astăzi nu simțiți trebuința și de aceea nu faceți nici o bancă, dar o să vină vremea ca să o simțiți. Să constituim o bancă de circulațiune, ca să devină rezervor pentru timpurile grele, cari o să vină”⁸⁷.

După cucerirea independenței de stat a României nu mai exista nici o piedică în calea înființării unei bănci naționale și, la 27 februarie 1880, a fost depus la Adunarea Deputaților un “Proiect de lege pentru înființarea unei bănci de scont și circulațiune.” Mulți dintre biografii lui Carada⁸⁸ afirmă că acesta a fost direct implicat în elaborarea acestui proiect, dar în raportul depus în Cameră se afirmă că deputații însărcinați cu alcătuirea acestui document luaseră în considerare două proiecte anterioare, primul datând din 1874 și aparținând lui P. Mavrogheni, fost ministru de finanțe conservator, iar cel de-al doilea, datând din 1877, introdus de P. Bunescu, deputat liberal⁸⁹. În faza actuală a cercetărilor nu se cunoaște așadar dacă și în ce măsură a fost eventual implicat

⁸⁶ Vezi în acest sens Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, București, Cultura Națională, 1925, pp.11-17.

⁸⁷ Apud *ibidem*, p.7.

⁸⁸ Vezi Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p. 203 și George Virgil Stoenescu, *op. cit.*, p. 64.

⁸⁹ C.I. Băicoianu, *op. cit.*, București, Tiparul Românesc, 1939, vol.2, partea a II-a, p.159.

Eugeniu Carada în elaborarea “Legii pentru înființarea unei bănci de scompt și circulațiune”, intrată în vigoare la 17 aprilie 1880.

Conform actului normativ menționat, Banca Națională a României avea dreptul exclusiv de a emite bilete de bancă la purtător. Noua instituție se înființa pentru 20 de ani, iar capitalul subscris era de 30 milioane lei, din care 10 milioane lei reprezentau participarea statului român, restul de 20 milioane urmând a fi depuși prin subscripție publică. Capitalul urma a fi împărțit în 60 000 de acțiuni nominative sau la purtător în valoare de 500 lei fiecare. Patru acțiuni reprezentau un vot în Adunarea generală a băncii, nimeni neavând dreptul la mai mult de 10 voturi, indiferent de numărul acțiunilor sale. Legea stabilea operațiunile pe care noua instituție le putea efectua, prevedea că banca urma să fie administrată de un guvernator și de șase directori care formau Consiliul de administrație și cerea să “fie privegheată” de un consiliu alcătuit din șapte cenzori. Toți membrii conducerii băncii trebuiau să fie cetățeni români, guvernatorul fiind numit în funcție pe o perioadă de cinci ani. De asemenea, pe lângă sediul central din București, se mai deschideau încă patru sucursale: la Iași, Galați, Craiova și Brăila⁹⁰. Prin această lege, cât și prin “Statutele Băncii Naționale a României”, promulgate la 25 mai 1880, se prevedea faptul că “forma biletelor de bancă, modul de emisiune și cantitatea pentru fiecare categorie se vor fixa de consiliul general al Băncii. Biletele vor fi de 20, 100, 500 și 1 000 de lei”. Banca urma să aibă o rezervă metalică de aur la nivelul unei treimi din suma valorii biletelor emise.

Imediat după intrarea în vigoare a legii au fost luate măsurile necesare pentru punerea în aplicare a prevederilor acesteia. Se pare că primul-ministru Ion C. Brătianu dorea să îl instaleze în funcția de guvernator pe Eugeniu Carada, dar acesta l-a refuzat, propunându-l în locul său pe ministrul de finanțe Ion Câmpineanu, care și-a preluat noua funcție începând cu 15 iulie 1880. Primul sediu al Băncii Naționale a României s-a aflat în clădirea Sena-

⁹⁰ Constantin Hamangiu, *Codul general al României. Legi uzuale*, București, Librăria Universală Alcalay, f.a., vol.2, pp. 272-276.

tului, dar lipsa unui spațiu adecvat pentru instalarea unei imprimării de bilete i-a determinat pe conducătorii instituției să se mute în incinta Creditului Funciar Rural⁹¹. Sediul istoric al băncii, aflat în strada Lipscani, a fost construit câțiva ani mai târziu, Carada implicându-se direct în ridicarea sa.

Refuzând postul de guvernator, Eugeniu Carada a acceptat în schimb însărcinarea ce i s-a dat de către Guvernul român de a se ocupa de imprimarea biletelor de bancă. Operațiunea urma să se desfășoare în paralel la București și la Paris, în atelierelor Băncii Franței. Carada avea deja experiența tipăririi biletelor ipotecare în capitala franceză, așa că a plecat din nou în Orașul Luminilor. Operațiunea imprimării biletelor de bancă s-a dovedit a fi extrem de complicată și migăloasă, dar Carada și-a îndeplinit cu mult zel misiunea. Documentele aflate astăzi în arhiva Băncii Naționale a României, prea puțin folosite până în acest moment, vorbesc despre aceste începuturi. Vom reda în continuare pasajele cele mai semnificative din rapoartele pe care Carada le expedia la București și, în același timp, vom urmări și hotărârile pe care Consiliul de administrație al băncii le-a luat în baza acestora.

Primul raport al lui Carada, pe care îl reproducem aici în totalitate, este datat 2/14 iulie 1880 și este adresat ministrului de finanțe Ion Câmpineanu:

“Domnule Ministru,

Precum am avut onoarea de a vă face cunoscut și prin scrisoare particulară, îndată după sosirea mea la Paris, am purces la demersurile necesare pentru a asigura fabricarea hârtiei pentru biletele Băncii Naționale a României, conform instrucțiunilor ce-ați binevoit a-mi da.

Cea dintâi și mai importantă lucrare era fabricarea pânzelor, filigranul fiind astăzi aproape singura garanță reală a hârtiei fiduciare. Spre a ajunge la acest rezultat și a asigura totodată și controlul fabricării hârtiei, am făcut mai întâi demersuri pe lângă Administrațiunea Băncii Franței, cu scop de a obține cel puțin în privința pânzelor revocarea luată de Consiliul

⁹¹ C.I. Băicoianu, *op. cit.*, vol.2, partea I, p.147.

General, de a refuza pentru viitor orice concurs atât băncilor publice, fie franceze, fie străine, cât și statelor.

Pe de altă parte am purces, în același timp, la căutarea mijloacelor cu care în caz de un nou refuz din partea Băncii, am putea ajunge a îndeplini trebuința noastră, fără a pierde nici una din condițiunile de siguranță cerute pentru o asemenea fabricare.

Am examinat cu atențiune, invocând și concursul și experiența diferiților bărbați competenți în materie, filigranele produse de fabrici private franceze și engleze, cu pânze stampilate în atelierele lor. Am studiat procedurile urmate aici și în Engiltera și mi-am putut da seama până la oarecare punct de ce am putea face și noi la caz de nevoie.

Fiindcă însă în acest interval, în urma demersurilor ce făceam pe lângă administrațiunea Băncii Franciei, ea a binevoit a consimți, pentru anul acesta, a continua confecționarea filigranelor noastre și a ne asigura concursul Comisarului său de la fabrica de la Marais, dificultatea s-a înlăturat pentru moment. Îmi rezerv a vă întreține altă dată despre lucrările anului viitor. Pentru prezent, mă grăbesc a vă face cunoscut că pregătirea matricilor s-a și început și că peste puțin pânzele filigranate se vor porni la fabrică. Deja pânza de încercare pentru biletul de 20 lei s-a trimis și a fost primită de Comisarul special al Băncii, însărcinat cu privegherea fabricării. Acest comisar va fi însărcinat a face și recepțiunea definitivă a hârtiei, a o închide în pachete sigilate, a priveghea ambalarea ei în lăzi de lemn căptușite cu zinc și expedierea la destinațiune.

Neștiind încă în mod definitiv, unde se vor tipări biletele, n-am putut desemna locul unde trebuiesc pornite. În orice caz, transportul și asigurarea vor cădea în sarcina Băncii. Am rezervat asemenea Administrațiunii Băncii de a decide asupra modului de transport și a condițiunilor de siguranță. Comanda de hârtie de făcut pentru moment era, după ordinele dv., pentru o valoare de 50 milioane lei, în proporțiunile prevăzute de statute pentru fiecare specie de bilete. Acel ordin însă nu prevede suma ce trebuie comandată pentru rezerva necesară schimbării biletelor deteriorate. Apoi în considerarea că interesul Băncii noastre este de a profita de promisiunea acordată de Banca Franciei, pentru lucrarea pânzelor în atelierele ei, spre a-și asigura un stoc de bilete cât mai mare, am crezut că este bine a lua de normă, pentru rezervă, regulamentul biletelor ipotecare. Astfel comanda totală a hârtiei este de 900 000 bilete de 20 lei, 300 000 bilete de 100 lei și 25 000 bilete de 1 000 lei.

Biletele vor fi ceva mai mici decât cele ipotecare, ele vor purta filigranele următoare:

Biletul de 20 lei, capul lui Traian de o parte umbrît, un medalion opac pe care va fi înscrisă în alb valoarea biletului în cifre, de cealaltă parte.

Biletele de 100 și 1.000, capetele umbrite ale lui Traian și Decebal în dreapta și în stânga, jos la unul, sus la celălalt și la mijloc o placă opacă cu valoarea în alb.

Nu cred, Domnule Ministru, că înainte de Noemvrie, să putem avea fabricată o cantitate de hârtie suficientă spre a se putea pune în circulațiune noile bilete ale Băncii Naționale. Prin urmare, cred că, deocamdată, nu este alt mijloc de a face față circulațiunii fiduciare a Băncii, decât acela pe care am avut onoarea a vi-l spune înainte de plecarea mea din București, adică de a ceda Băncii stocul de rezervă ce posedă Guvernul român în bilete ipotecare. Aceste bilete investite cu un timbru special al Băncii, ar circula provizoriu ca bilete proprii ale ei, până la fabricarea celor noi.

Voi termina, Domnule Ministru, cu chestiunea hârtiei, făcându-vă cunoscut că prețul pentru stampilarea pânzelor, montarea lor și fabricarea biletelor, va fi identic cu a biletelor ipotecare.

În ce privește tipurile lor, după ce am examinat chestiunea, împreună cu bărbații speciali de aici, ne-am oprit tot la acele adoptate de Franția, Belgia, Italia etc., care oricum, sunt mai puțin lesne de falsificat, fiind tipărite în culoare albastră de cobalt care este nefotogenică. Această culoare fiind însă oarecum palidă, exige vigneta, mai puțin simplă decât aceea a Băncii Engliterei. Aceasta din urmă, nu are, în adevăr, decât un mic medalion cu o figurină și textul imprimat în negru, care este foarte lesne de fotografiat. Garanția biletului său reșade în hârtia care este peste tot filigranată în clar și umbră și în puțina circulațiune, care oprește filigranele de a se deteriora. Apoi un bilet englez odată intrat la Bancă, fie cât de nou, este imediat distrus și înlocuit cu altul. Aceasta costă însă foarte mult. Banca Engliterei, care este foarte bogată, poate face cheltuiala, însă cred că sarcina ar fi prea mare pentru Banca românească. Prin urmare, pe lângă filigran, trebuie să recurgem și la celelalte mijloace de asigurare adoptate de băncile latine mai mici și mai asemănate cu a noastră.

Cu toate acestea, deseurile cu care se lucrează vor fi mai simple decât ale biletelor ipotecare, însă foarte îngrijite.

Clișeurile heliografice se vor face aici îndată după terminarea deseurilor. Cât despre clișeurile tipografice în galvanoplastie, vor rămâne a se face acolo unde veți hotărî a se face tipărirea.

Conform instrucțiunilor dv. Domnule Ministru, am luat informațiuni asupra costului unui material complet de tipografie, cu care s-ar putea imprima nu numai biletele, cecurile, tratele și altele pentru Bancă, dar, întrunindu-l cu tipografia timbrului, sub o singură direcțiune, s-ar putea tipări și timbrele Statului și acele poștale, în foarte bune condițiuni. Un asemenea material cuprinde: două prese mari duble cu platină, o presă cu

cilindru putând merge cu aburi sau cu brațe, un motor cu cărbuni sau gaz, o presă cu platină de mână, două platine de numerotat cu numerotoarele și compositorii lor, o mașină de masicotat cu două lame, o presă de satinat, o mașină de perforat cu cuvântul *Nul* și un perforator simplu, o mașină de timbrat, cu toate accesoriile lor, un atelier de galvanoplastie, cu pile, vase etc. și un mic asortiment de caractere și linie pentru registre, publicațiuni mici etc., trei prese de copiat și un poligraf, ar costa aproximativ 60 000 lei transportate și instalate la București. Aștept ordinele dv. ca să știu de trebuie să comand un asemenea material. Sunt dator însă să vă previn că fabricarea lui va cere două sau trei luni și pentru unele bucăți, chiar mai mult. Prin urmare trebuie a se lua o hotărâre fără întârziere.

Dacă veți decide altfel pentru tipărirea biletelor, binevoiți a mă încunoștința ca să pot lucra în consecință. Părerea mea însă este că tipărirea în țară, sub ochii și privegherea Băncii, fie chiar la o tipografie particulară, ar fi cea mai înțeleaptă măsură.

Într-un viitor raport, voi avea onoarea, Domnule Ministru, a vă da seama și de îndeplinirea celorlalte însărcinări ce mi-ați dat.

Binevoiți, Domnule Ministru, a primi expresiunea respectuoasei mele considerațiuni.

Eugeniu Carada”⁹²

Acest raport este absolut reprezentativ pentru modul în care Carada a înțeles să își ducă la îndeplinire misiunea cu care fusese însărcinat, demonstrând grija extremă pe care o acorda tuturor detaliilor, esențiale într-o acțiune de așa amploare și importanță.

La 24 iulie 1880 a avut loc o ședință a Consiliului de administrație al Băncii Naționale a României în care s-a dezbătut raportul trimis de Carada. Conform procesului-verbal încheiat cu acest prilej: “Consiliul încuviințează această comandă [a materialului tipografic anterior menționat – n.n.] și autorizează pe dl. Carada a continua în străinătate misiunea sa de delegat pentru supravegherea confecționării biletelor de bancă, cecurilor, precum și titlurilor nominative la purtător”⁹³. A doua zi a fost expediată pe adresa lui Carada din Paris (rue Grammont 2) o adresă oficială, păstrată în arhiva BNR

⁹² Arhiva BNR, fond Secretariat, dosar 1/1880, f. 1-6.

⁹³ C.I. Băicoianu, *op.cit.*, vol.2, partea I, planșa IX.

sub formă de concept. Prin aceasta, Eugeniu Carada era informat că acțiunile desfășurate de el și contractele încheiate “pentru fabricarea atât a acțiunilor Băncei, cât și a hârtiei necesare emisiunii sale fiduciare” se bucurau de deplinul sprijin al conducerii instituției. Singura mențiune specială se referea la faptul că, la București se dorea ca “lucrarea să se efectueze întocmai după condițiunile contractelor și să se termine, dacă nu se va putea mai înainte, cel puțin la termenele stipulate. Adăugăm că ar fi de dorit să obțineți de se va putea, predări anticipate, astfel încât funcționarea regulată a Băncei să înceapă mai iute. Totodată avem onoarea a vă anunța că Consiliul a admis imprimarea în țară a biletelor de bancă. [...] Veți binevoi dar a continua pentru Bancă, în această privință, misiunea ce acceptaserăți de la Guvern”⁹⁴.

În data de 15/27 august 1880 Carada a expedit un nou raport în care îi cerea guvernatorului noi instrucțiuni în legătură cu acțiunile pe care urma să le întreprindă. Delegatul român reamintea faptul că Banca Franței nu era de acord să tipărească biletele românești. De altfel Carada își exprima convingerea că “Banca Națională a României nu va fi câștigat prea mult, căci, după experiența cu biletele ipotecare și cu titlurile Creditului Funciar și după aceea ce facem cu filigranele care se lucrează foarte încet, vă pot asigura că lucrarea ar întârzia mai mult aici decât la București, în tipografia dv. Acolo, într-adevăr veți fi stăpân și veți putea lucra zi și noapte fără întrerupere, astfel încât să tipăriți cât se poate de repede. Aici, din contră, lucrarea va fi subordonată altora. [...] Părerea mea dar este că trebuie să renunțați la această idee și să vă pregătiți a face lucrarea la București.” Carada își exprima convingerea că după primirea utilajelor necesare tipăririi biletelor și dacă “se va pune și acolo toată activitatea necesară, nu este cu neputință ca să puteți emite în Decembrie bilete de 20 lei”⁹⁵.

Consiliul de administrație al BNR, în ședința sa din 14/26 august 1880, a hotărât însă ca “primele tirajii de bilete necesare operațiunilor băncii să se facă fie la Paris la Banca Franței, fie la

⁹⁴ Arhiva BNR, fond Secretariat, dosar 1/1880, f. 420.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 9-10.

București.” Carada era rugat să facă demersurile necesare pentru a afla poziția părții franceze, cu toate că în rapoartele anterioare el afirmase în mod clar că Banca Franței nu dorea să se implice în această acțiune⁹⁶. Într-o scrisoare el “stăruia a crede că cea mai bună combinațiune este întrebuițarea provizorie a biletelor ipotecare. Aceasta ne va da timpul de a ne instala pe îndelete și a ne îngriji fabricațiunea biletelor, studiind bine lucrarea de la început”⁹⁷.

La 12 septembrie 1880 Carada era în măsură să anunțe Consiliul de administrație al BNR că urma să fie expediat de la Londra primul transport de “acțiuni și titluri nominative formând prima emisiune a Băncii.” Totodată, el se plângea că, în pofida insistențelor repetate, nu primise nici după două luni indicațiile necesare pentru gravarea timbrului băncii și nici semnăturile care urmau a fi gravate pe acțiuni și bilete⁹⁸. Între documentele de arhivă se păstrează și câteva scrisori adresate guvernatorului BNR de firma engleză Bradbury Wilkinson & Co.- Banknote Designers, Engravers & Printers. Prima dintre aceste scrisori, datată 28 septembrie 1880, îl informa pe Câmpineanu că, în conformitate cu instrucțiunile primite de la Carada, au fost expediate spre București cinci lăzi conținând 19 000 de acțiuni la purtător și 3 000 de titluri nominative ale Băncii Naționale a României. La 29 octombrie 1880 firma engleză aducea la cunoștință părții române că a expediat alte nouă lăzi cu 28 000 de acțiuni la purtător, 4 000 de titluri nominative, precum și clișeele folosite la confecționarea lor⁹⁹. Au existat unele mici probleme în plata acestora, ca dovadă scrisorile adresate la Paris lui Eugeniu Carada de către furnizorul englez la 15 respectiv 20 ianuarie 1881. La 3 februarie 1881 delegatul român era informat că se primise suma de 458,19 lire sterline, contravaloarea serviciilor efectuate de furnizorul mai sus-amintit.

Consiliul de administrație al băncii, prin adresa nr. 66 din 18 septembrie 1880, îl ruga pe Eugeniu Carada să trimită o listă

⁹⁶ *Ibidem*, f.11.

⁹⁷ *Ibidem*, f.13.

⁹⁸ *Ibidem*, f.14.

⁹⁹ *Ibidem*, f.98-99, 105-107.

recapitulativă care să cuprindă precizări în legătură cu “1. Lucrurile cumpărate sau comandate pentru bancă; 2. Epoca probabilă a ajungerii lor în țară; 3. Costul transportului și al instalării; 4. Lucrătorii speciali ce ar trebui, fie pentru montagi, fie pentru lucrare și aceasta mai ales pentru reproducerea clișeeleor; 5. Suprafața ce ar trebui strict pentru instalare”¹⁰⁰. La aceste întrebări Carada a răspuns în data de 4 octombrie 1880, printr-un raport detaliat în care arăta că până în acel moment cheltuielile pe care le efectuase se ridicau la suma de 56 128 franci¹⁰¹.

Interesant de remarcat este faptul că, pe lângă rapoarte oficiale, Carada întreținea și o corespondență personală cu guvernatorul BNR, Ion Cămpineanu, mai puțin formală, dar la fel de plină de detalii. Astfel, la 29 septembrie 1880 Carada expediază un nou raport oficial, dar în același timp îi trimite și lui Cămpineanu (“amicul guvernator”, așa cum îl numește) o scrisoare particulară. Conținutul celor două este asemănător, Carada informând destinatarii că a primit semnăturile pe care le aștepta pentru a fi imprimate pe biletele de bancă.

În majoritatea lucrărilor dedicate lui Carada până în prezent se insistă pe ideea că el a cedat altor persoane onoarea de a semna primele bilete românești. Trebuie însă recunoscut faptul că Eugeniu Carada nu avea nici o funcție în cadrul băncii centrale în acel moment (1881), când au fost emise primele bancnote de 20, 100 și 1 000 lei și, în mod obiectiv, nu ar fi fost justificată prezența semnăturii sale pe acestea¹⁰². Nimeni nu poate contesta însă rolul capital pe care Carada l-a avut în operațiunea de emisie a acestor bancnote.

Deși inițial speraseră că vor putea pune în circulație până la sfârșitul anului 1880 primele bilete ale Băncii Naționale a României, conducătorii instituției, văzând marile dificultăți pe care

¹⁰⁰ *Ibidem*, f.16.

¹⁰¹ *Ibidem*, f.20.

¹⁰² Primele bilete emise de Banca Națională au fost semnate de guvernatorul Ion Cămpineanu, directorul Emil Costinescu și casierul central, funcție deținută pe rând de D. Peleanu, E.D. Albu, și Gr. Urlătescu.

o astfel de acțiune le ridica atât la Paris, cât și la București (inițial Emil Costinescu fusese desemnat să se ocupe de tipărirea unei emisiuni de bilete în capitală), au hotărât să țină seama de sugestia lui Carada legată de punerea în circulație a rezervelor de bilete ipotecare. Astfel, în septembrie 1880 au fost puse în circulație bilete ipotecare cu valori de 5, 10, 20, 50, 100 și 500 lei, purtând ștampilă (un supratipar) de culoare galbenă, cu titulatura Băncii Naționale, noile funcții, respectiv guvernator, casierul băncii și cenzorul delegat și semnăturile respective¹⁰³.

Pentru organizarea unuia dintre cele mai importante servicii ale băncii, cel al contabilității, a fost trimis la Paris unul dintre directorii instituției, Theodor Ștefănescu. Carada i-a facilitat lui Ștefănescu intrarea la Banca Franței¹⁰⁴. Totodată, pentru o mai bună coordonare a activității de organizare a Băncii Naționale a României, Eugeniu Carada i-a sugerat lui Ion Câmpineanu că ar fi utilă asistența unuia dintre înalții funcționari de la Banca Franței. La 15 iulie 1880, Carada i-a scris secretarului general al Băncii Franței, Dubois de Jancigny, expunându-i problema: ”S-a creat la noi o Bancă națională de reescompt și circulațiune. Pentru a da acestei instituții o bună și solidă organizare, nu se poate lua în considerare alt mobil decât cel al Băncii Franței, simplificând bineînțeles serviciile la proporțiile țării noastre. Guvernul român consideră că nimeni nu poate conduce mai bine asemenea organizare, decât unul din funcționarii Băncii Franței care, prin natura funcțiilor, să fi fost pus în situația de a studia aceste servicii, fie la Paris, fie într-una din marile sucursale din provincie”¹⁰⁵. A urmat o intensă corespondență între Carada, Câmpineanu și conducerea Băncii Franței pe această temă și, cu toate că francezii

¹⁰³ Pentru detalii privind biletele ipotecare cu supratipar vezi Octavian Luchian, George Buzdugan, Constantin C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, Editura Sport-Turism, 1977, p. 324-329.

¹⁰⁴ Theodor Ștefănescu a fost unul dintre cei mai apreciați specialiști români în domeniul contabil, lucrarea sa *Curs de contabilitate în partidă dublă*, București, Editura I.V. Socec, 1902, fiind foarte apreciată în epocă.

¹⁰⁵ Apud Cristian Păunescu, *Începuturile Băncii Naționale a României. Date despre activitatea lui Eugeniu Carada la Paris în anul 1880*, în volumul *130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p.387.

informaseră asupra faptului că nu vor putea trimite un specialist mai devreme de luna noiembrie, la București nerăbdarea era mare. Astfel, în procesul-verbal încheiat în urma ședinței Consiliului de administrație al BNR din 5 septembrie 1880 se precizează că trebuie “a se încunoștința Dnu Eug. Carada să stăruiască pentru grabnica trimitere în țară a funcționarului Băncii Franței”¹⁰⁶. Partea franceză l-a desemnat pentru această misiune pe decanul inspectorilor săi, d’Aupreville, care a plecat spre București la sfârșitul lunii octombrie 1880. Guvernatorul Băncii Franței, Lenormandie, îl informa pe Câmpineanu că d’Aupreville era “familiarizat cu toate chestiunile de credit și comerciale” îndeplinind de-a lungul timpului “lucrări multiple în administrația noastră” și își exprima convingerea că “va furniza servicii utile”. Banca Națională a României era obligată să plătească în schimbul acestor servicii o indemnizație de 1 000 de franci pentru călătorie și 100 de franci pe zi în timpul șederii acestuia la București¹⁰⁷. Pentru comparație, indemnizația lui Carada în perioada iulie-decembrie 1880 s-a ridicat la suma de 8 000 de franci¹⁰⁸ (deci, sub 45 de franci pe zi – n.n.).

La sfârșitul lunii septembrie, Carada și Ștefănescu au primit o nouă însărcinare, și anume aceea de a comanda la Paris registrele, condițiile și imprimatele necesare începerii operațiunilor Băncii Naționale a României. Carada răspundea în data de 10 octombrie că “tipărirea registrelor și imprimatelor necesare Băncii ar fi dezavantajoasă la Paris, și ca preț și ca timp, căci lucrătorii necunoscând limba română vor lucra mult mai încet și mai scump. Pe lângă aceasta, modelele imprimatelor Băncii Franței nu pot servi întocmai pentru Banca României, este din contră neapărat să le adaptați trebuințelor locale, pe care numai acolo le cunoașteți.” În noiembrie Carada a trimis la București, în dublu exemplar, întreaga colecție de imprimate ale Băncii Franței pentru a putea fi folosite

¹⁰⁶ Arhiva BNR, fond Procesele-verbale ale Consiliului de administrație, dosar nr.26, f. 1.

¹⁰⁷ Cristian Păunescu, *op.cit.*, p.389.

¹⁰⁸ Arhiva BNR, fond Secretariat, dosar 1/1880, f.207.

drept sursă de inspirație¹⁰⁹. Cert este că imprimarele Băncii Naționale a României au fost tipărite la București, cele mai vechi registre păstrate astăzi în arhiva instituției demonstrând acest lucru.

Una dintre cele mai delicate probleme care se ridica la sfârșitul anului 1880 era aceea a filigranelor care trebuiau confecționate în vederea emisiunii biletelor Băncii Naționale (problema tipăririi acestora fusese deja rezolvată prin achiziționarea de către Carada a mai multor mașini tipografice și expedierea lor la București unde au ajuns în cursul lunii decembrie 1880). În privința filigranelor însă, delegatul român nu vedea decât două soluții și anume, fie crearea unui atelier propriu de specialiști (lucru considerat a fi “foarte anevoios” din cauza “lipsei de lucrători speciali și timpului lung ce trebuie pentru formarea lor”), fie colaborarea în particular cu filigraniștii de la Banca Franței¹¹⁰. S-a optat desigur pentru cea de-a doua soluție, astfel că primele bilete ale Băncii Naționale a României, concepute și realizate la Paris sub directa supraveghere a lui Eugeniu Carada, sunt opera desenatorului Georges Duval și a gravorului P. Dujardin (cei doi contribuieră și la realizarea biletelor ipotecare). Filigranul a fost realizat de către șeful atelierului de filigrane de la Banca Franței, Duphan. Între documentele de arhivă se regăsesc și câteva chitanțe, astfel încât putem estima costul unora dintre aceste operațiuni. Pentru desenele efectuate de Duval, au fost plătiți 12 500 franci repartizați după cum urmează: 3 000 franci pentru biletul de 20 lei – recto, respectiv 500 – verso, 3 000 franci pentru biletul de 100 lei – recto, respectiv 1 500 – verso și aceeași sumă pentru biletul de 1 000 lei¹¹¹. Gravorului Dujardin i-au fost plătiți de către Carada 4 591,50 franci repartizați astfel: 1 000 franci pentru biletul de 20 lei – recto, 834 franci pentru biletul de 100 lei – recto și 1 334 franci – verso, 1 667 franci pentru biletul de 1 000 lei – recto, respectiv 240 franci pentru gravarea a două semnături (BNR a beneficiat de o reducere de 10% din costul operațiunilor)¹¹².

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 27, 38, 181.

¹¹⁰ *Ibidem*, f.22.

¹¹¹ *Ibidem*, f.60.

¹¹² *Ibidem*, f.63.

Primul transport de bilete a fost trimis în țară prin intermediul firmei B.G. Poppovits din Viena, în luna noiembrie 1880. Eugeniu Carada l-a informat pe Ion Câmpineanu despre acest lucru printr-o scrisoare datată 16/28 noiembrie. Astfel, guvernatorului BNR îi era adus la cunoștință faptul că urmau să sosească șase lăzi care conțineau “116 rame hârtie, câte 4 bilete bune de 20 lei, 30 rame hârtie, câte 3 bilete bune de 20 lei, 4 rame hârtie, câte 2 bilete bune de 20 lei, în total 281 000 bilete bune și 19 000 bilete respinse la reviziune”¹¹³. Acestea au reprezentat prima emisiune de bilete ale Băncii Naționale a României, pusă în circulație la 19 ianuarie 1881. Pentru fabricarea lor, pe lângă cheltuielile anterior menționate pentru desen și gravură, trebuie adăugați încă 5 343,45 franci pe care Banca Națională a României i-a plătit Băncii Franței pentru fabricarea pânzelor de filigran, pentru clișeele biletelor și cerneala folosită (la acestea s-au adăugat desigur și cheltuielile de transport).

La sfârșitul anului 1880 Eugeniu Carada s-a întors în țară unde, la propunerea lui Brătianu fusese numit director în Banca Națională. Nu a acceptat însă această funcție din care și-a dat imediat demisia, în locul său fiind numit Anton Carp, care i-a fost de-a lungul timpului unul dintre cei mai apropiați colaboratori. Carada s-a reîntors la Paris, unde a continuat să se ocupe de operațiunea tipăririi biletelor și de achiziționarea utilajelor necesare imprimeriei de la București. La 7 februarie 1881 el îl înștiința într-o scrisoare particulară pe guvernatorul Ion Câmpineanu că a reușit să obțină de la Banca Franței prelungirea termenului de fabricare a filigranelor. Considerăm oportună reproducerea în totalitate a acestei scrisori, care ni se pare relevantă pentru relațiile dintre Carada și guvernatorul Băncii Naționale a României atât pentru influența pe care delegatul nostru o avea în mediile franceze, cât și despre însușirile sale de fin psiholog.

¹¹³ *Ibidem*, f.38.

“Iubite domn și amic,

După multe și felurite demersuri, am izbutit a obține de la administrațiunea Băncii Franciei continuarea fabricării pânzelor filigranate pentru biletele române. Astfel vom evita de a ne adresa la Duphan, care lucrează foarte încet și v-ar fi pus în întârziere sau la Richard, și veți putea fi asigurați din toate punctele de vedere, filigranele fiind, precum știți, unica garanție reală a circulațiunii fiduciare.

Lucrarea se continuă la Bancă în mod oficios, pe tăcute, ca și cum s-ar fi uitat de a se da, la 1 ianuarie, ordin de a înceta; căci hotărârea Consiliului de Regență, prin care s-a oprit de la acea dată, orice fabricare pentru Băncile și statele străine, este încă în vigoare. Administrațiunea Băncii, care înțelege prea bine inconvenientele acestei hotărâri în ce privește filigranele, își propune a interveni spre a dobândi modificarea votului său asupra acestui punct. Spre a putea avea însă mai multă putere în argumentația sa, administrațiunea Băncii are nevoie de cereri noi, formale și stăruitoare din partea Băncilor și statelor interesate, între care este și România. Prin urmare trebuie să-i adresați fără întârziere asemenea cereri, atât din partea Băncii Naționale a României cât și din partea guvernului. Cererea trebuie să fie foarte presantă și bazată pe motivele din scrisoarea ce ai adresat anul trecut guvernatorului Băncii Franciei. Ea trebuie să-l roage a interveni pe lângă Consiliu spre a obține autorizarea de a continua fabricarea pânzelor Dvoastră în atelierele Băncii, spre a evita de a trece în domeniul industriei private, adică de a vulgariza niște proceduri care până acum erau oarecum un privilegiu al Băncii. Cererea Dvoastră va fi adresată guvernatorului, însă o veți trimite cu o scrisoare particulară și Dlui Dubois de Jancigny, secretarul general (care este totul), pe care îl veți ruga să o susțină. Este o chestiune de formă, căci am promisiunea lui că ne va susține din toate puterile, însă va fi flatat de o scrisoare directă din partea Dtaie.

O cerere de aceeași natură va trebui să fie adresată, în același timp, de către Ministerul de finanțe român către Ministerul de afaceri străine francez, rugându-l de a interveni pe lângă Bancă pentru fabricarea în viitor a pânzelor necesare pentru titlurile și obligațiunile statului român. Cererea trebuie să fie bazată pe aceleași motive ca mai sus și trebuie să fie foarte stăruitoare. Ar fi bine să o redigi Dta, astfel încât D. Brătianu să aibă numai a o subscrie și porni. Grăbiți-vă însă lucrul pentru ca scrisorile să ajungă pe cât timp sunt eu încă aici.

Amicabilele mele salutări.

Eug. Carada”¹¹⁴

¹¹⁴ *Ibidem*, f.232-233.

În data 21 aprilie 1881 Carada a întocmit și expediat la București o situație detaliată pe zile în legătură cu cheltuielile pe care le efectuase la Paris, în numele Băncii Naționale a României, în perioada 24 iunie/6 iulie 1880-6/18 aprilie 1881. În acest interval, pentru fabricarea biletelor și achiziționarea utilajelor necesare institutului român de emisiune a fost cheltuită suma de 132 913,65 franci. La această sumă s-au mai adăugat cheltuieli în valoare de 293 260 franci efectuate până la 23 septembrie 1881¹¹⁵.

Chiar și după înființarea băncii centrale, finanțele statului român se aflau într-o situație destul de precară și de aceea guvernul, prin legea din 8 aprilie 1881, a fost autorizat să facă o emisiune de titluri de rentă 5%, până la suma de 152 000 000 lei, amortizabilă în cel mult 100 de semestre, prin anuități consecutive de cel puțin 4 155 000 lei fiecare¹¹⁶. Pentru imprimarea acestor titluri de rentă, Ministerul de Finanțe a încheiat o înțelegere cu Banca Națională, ai cărei termeni se regăsesc în procesul-verbal nr.68/4 iunie 1881. Astfel, ministerul se obliga să predea băncii hârtia filigranată necesară acestei operațiuni, însoțită de textul titlurilor și de instrucțiuni privind forma și cuprinsul acestora. După ce erau îndeplinite aceste condiții, banca era datoare să înceapă imprimarea titlurilor și să predea întreaga cantitate, de 61 410 bucăți, la maximum două luni de la începerea confecționării lor. Imprimarea urma a se efectua în atelierele băncii, sub directa supraveghere a unui controlor delegat de Ministerul de Finanțe¹¹⁷. Aceasta era prima comandă făcută imprimeriei băncii, independentă de tipărirea biletelor proprii.

Din nefericire, operațiunile s-au derulat cu destul de multă întârziere, astfel încât Consiliul de administrație al BNR, în ședința din 6 iulie 1881, pentru “a nu compromite executarea lucrării”, a luat hotărârea de “a se da însărcinare Dlui Eugeniu Carada (care în acel moment se afla la Paris - n.n.) să meargă în Germania și în

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 192-194, 208.

¹¹⁶ Gh. M. Dobrovici, *op.cit.*, p.112.

¹¹⁷ Arhiva BNR, fond Procesele-verbale ale Consiliului de administrație, dosar 27, f.75.

Francia pentru a se face să se confecționeze clișeurile necesare pentru imprimarea titlurilor. Consiliul admite asemenea a se da instrucțiuni Dlui Carada să caute a simplifica cât mai mult proiectul făcut de Dl pictor Grigorescu astfel încât să permită a lucra mai repede, și la trebuință să meargă chiar până la a renunța la acel model”¹¹⁸.

Din capitala Franței, Carada a cerut instrucțiuni suplimentare în legătură cu titlurile de rentă care urmau să aibă valori de 500, 5 000 și respectiv 20 000 lei. Reprezentantul Băncii Naționale credea că era mai indicat să se execute la Paris atât clișeele recto, cât și cele verso pentru titlurile de rentă “ca să se poată repera ambele părți și să nu fie nepotrivire.” Totodată, Carada a comunicat faptul că desenele lui Nicolae Grigorescu (al cărui mare admirator era, deținând un număr însemnat de pânze semnate de acesta) erau foarte greu de reprodus, durata unei astfel de operațiuni fiind de cel puțin 50-60 de zile¹¹⁹. La 13 august 1881 Carada a fost în măsură să-l anunțe pe Câmpineanu că toate clișeele fuseseră executate și erau în drum spre București.

Misiunea lui Carada la Paris a continuat și în 1882, an în care a încheiat un contract cu firma Papeteries du Marais et de Sainte-Marie pentru livrarea hârtiei necesare imprimării biletelor Băncii Naționale a României. Institutul nostru central colaborase cu această firmă și pe parcursul anilor 1880-1881, dar în urma acestui contract, încheiat în nume propriu de către Eugeniu Carada, document păstrat în original în arhiva băncii, a fost livrată hârtia specială necesară cel puțin până în anul 1892. De asemenea, în cursul anului 1882, Carada a colaborat din nou cu Georges Duval, care a realizat desenul pentru cecurile Băncii Naționale și cu P. Dujardin, care a efectuat gravura acestora.

În acest an Carada i-a cunoscut la Paris pe arhitecții Albert Galleron și Cassien Bernard, cei care au elaborat planul Palatului BNR, situat în strada Lipscani. Așa cum deja am arătat, în primii ani de existență Banca Națională a funcționat în clădirea Creditului

¹¹⁸ *Ibidem*, f.90-91.

¹¹⁹ *Idem*, fond Secretariat, f.147.

Funciar, dar spațiul era total impropriu pentru desfășurarea activităților pe care le reclama un institut de emisiune. De aceea, la 3/15 noiembrie 1881 banca a cumpărat Hanul Șerban-Vodă, plătind pentru acesta 800 000 lei. Pe locul acestuia, Consiliul de administrație dorea ridicarea sediului BNR.

Eugeniu Carada a fost direct implicat în această problemă, el încheind cu arhitecții amintiți un contract prin care aceștia se angajau să execute un anteproiect al viitoarei construcții. Consiliul de administrație al băncii, în ședința din 7/19 iunie 1882, a luat în discuție anteproiectele trimise de arhitecții francezi, procesul-verbal nr. 62 consemnând faptul că “cercetarea lor de către oameni tehnici se impune cu necesitate; pentru aceste motive consiliul încuviințează să se numească o comisie compusă de D. D. Capuțineanu, Secretar general al Ministerului Lucrărilor Publice, C. Olănescu, inginer-șef al Căilor Ferate Române și Lecomte de Nouy, director al lucrărilor de la Curtea de Argeș și Iași (în această perioadă a avut loc restaurarea unor importante monumente de arhitectură din cele două orașe – n.n.), care cu toți împreună să studieze aceste planuri în detaliu, să vadă dacă corespund la exigențele unei bănci, atât din punctul de vedere al siguranței și comodității, cât și al esteticeii, și dacă sunt susceptibile de a fi primite”¹²⁰.

Proiectul celor doi arhitecți francezi a fost acceptat, astfel încât trebuia desemnat un antreprenor care să se ocupe de ridicarea construcției. Carada a propus, în octombrie 1883, ca această operațiune să fie efectuată “direct de către Administrațiunea Băncii, sub conducerea unui arhitect român, putându-se da în întreprindere lucrările parțiale după specialități”¹²¹. Arhitecții N. Cerkez și C. Băicoianu au fost cei care s-au ocupat de ridicarea palatului băncii. Pe toată durata construcției, începută în primăvara anului 1884 și încheiată în 1890, se pare că Eugeniu Carada s-a implicat direct în supravegherea lucrărilor.

¹²⁰ Idem, fond Procese-verbale ale Consiliului de administrație, dosar 27, f.175.

¹²¹ Apud Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.225-226.

La 20 februarie 1883, Carada a fost ales de către Adunarea generală a acționarilor băncii, cu un număr de 835 de voturi, în funcția de director. Eugeniu Carada a acceptat această funcție la insistențele prietenului său Ion C. Brătianu, care, conform unor surse bibliografice, l-a amenințat că, în cazul unui refuz, își va da demisia din funcția de prim-ministru: “A fost nevoie ca Ion C. Brătianu să-i declare hotărât că, dacă nu primește mandatul acționarilor și se tot codește să ia conducerea băncii, el se retrage de la guvernarea țării căci nu poate să lase Banca să se ducă de râpă”¹²². Din acest moment și până la moartea sa, în februarie 1910, Carada s-a aflat permanent în conducerea băncii centrale.

Este desigur greu să fie cuprinsă în paginile unui studiu întreaga activitate de 27 de ani pe care Carada a depus-o în Banca Națională a României. Tocmai de aceea vom încerca să redăm în cele ce urmează cele mai reprezentative acțiuni la care a participat.

Încă de la înființarea instituției, Carada a fost preocupat de organizarea băncii în teritoriu, inspectând periodic sucursalele. Părerea sa era că aceste inspecții trebuiau să aibă loc o dată pe lună, pentru “a cunoaște toți mijloacele prin care am putea dezvolta operațiunile Băncii Naționale în interesul țării”. În lucrarea lui Mihail Gr. Romașcanu sunt reproduse pe larg fragmente din rapoartele de inspecție redactate de Carada, din care reiese grija deosebită pentru amănunt, pentru toate problemele, de orice natură, care puteau influența în orice fel activitatea sucursalelor¹²³.

Apreciem că relevante pentru personalitatea lui Carada, cât și pentru activitatea sa la Banca Națională sunt câteva mărturii care ne arată relațiile pe care le avea cu funcționarii instituției. Astfel, D.N. Vișineanu, șef de serviciu la BNR, afirma: “În raporturile lui cu funcționarii subalterni vorbea scurt, răspicat și sonor, într-o românească neaoșă, ca fraze și accent. Se mârșea când i se înțelegeau rău ordinele, ori se aplicau greșit; și avea o mare mulțumire când nu se vedea silit să dea multe explicațiuni pentru executarea ordinelor sale. Ne domina numai cu privirea-i dulce și prin

¹²² Mariu Theodorian-Carada, *op.cit.*, p.79.

¹²³ Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, pp.227-235.

respectul deosebit ce-i purtam. De-i spuneai vreun păs, vreo suferință, se făcea așa de comunicativ și fermecător, că la despărțire rămâneai cu impresia că ți-ai spus păsul nu șefului, ci părintelui tău¹²⁴. O astfel de mărturie a lăsat și Grigore Trancu-Iași, viitor ministru, care la începuturile carierei sale a fost funcționar la sucursalele BNR din Iași și Galați¹²⁵.

Este aproape sigur că în calitatea sa de director, Carada a participat în mod nemijlocit la întocmirea tuturor regulamentelor de organizare și funcționare ale Băncii Naționale a României, documente elaborate în primii ani de existență ai instituției: Regulamentul de Ordine Interioară, Regulamentul de Operațiuni, Regulamentul Sucursalelor, Regulamentul Agențiilor, cel al Casei de Pensiuni și Ajutoare etc¹²⁶. Din păcate nu putem ști în ce măsură Carada a fost implicat în elaborarea acestora, în arhiva instituției neexistând documente din care să reiasă acest lucru.

Economia României la sfârșitul secolului al XIX-lea era preponderent agricolă și de aceea acest domeniu avea nevoie de un sprijin activ din partea sectorului bancar. Tocmai în acest scop, în 1881 au fost înființate Casele de Credit Agricol, care veneau în sprijinul producătorilor mici și mijlocii, punându-le la dispoziție credite cu dobânzi mici și mijlocii. “Eugeniu Carada a fost un cald susținător al acestor operațiuni”¹²⁷. Consiliul de administrație al BNR a hotărât în ședințele sale din 26 august și 7 septembrie 1882 să admită la scont efectele prezentate de Casele de Credit Agricol care nu aveau o valoare mai mare de 5 000 lei¹²⁸. Marii proprietari făceau însă presiuni pentru acceptarea la scont și a unor efecte cu valoare mai mare, care s-au accentuat mai ales în anul 1884, când România a cunoscut o puternică criză agricolă¹²⁹. Carada s-a împo-

¹²⁴ Apud Constant Răutu, *op.cit.*, p.106.

¹²⁵ Vezi Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, pp.242-244.

¹²⁶ *Ibidem*, p.241.

¹²⁷ Victor Slăvescu, *Două centenare: Partenie Cosma și Eugeniu Carada*, în “Analele economice și statistice”, an XX, nr. 3-5/1937, p.23.

¹²⁸ Arhiva BNR, fond Procesele-verbale ale Consiliului de administrație, dosar 27, f.201; Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.245.

¹²⁹ Pentru detalii vezi Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, București, Cultura Națională, 1925, pp.60-62

trivită unei astfel de soluții, cu toate că Banca Națională primise o solicitare oficială din partea ministrului de finanțe Gheorghe Lecca, reprezentant al guvernului condus de Ion C. Brătianu. Mihail Gr. Romașcanu afirmă că, la 23 mai 1884, Carada a întocmit o încheiere aprobată de Consiliul de administrație al BNR, prin care se exprima dezacordul, considerându-se că sus-amintitele Case de Credit Agricol fuseseră create “pentru a ajuta mai ales micii cultivatori de pământ [...] Consiliul stăruiește în procedura ce a urmat până acum, de a nu sconta efecte ale unuia și aceluiși agricultor, fie într-unul, fie în mai multe contracte, care s-ar sui în total la mai mult de 5 000 lei”¹³⁰.

O situație specială în istoria BNR a apărut în anul 1889, când guvernul condus de Theodor Rosetti (viitor guvernator în perioada 1890-1895), care îl avea ca ministru de finanțe pe Menelas Ghermani (anterior cenzor al băncii timp de 7 ani), a dorit introducerea etalonului aur în locul celui bimetalist instituit prin legea din 1867. Această operațiune nu se putea efectua însă fără ca institutul de emisiune al statului să fie implicat, guvernul elaborând chiar două proiecte prin care erau modificate legea și statutele BNR, în vigoare din 1880.

Din cercetarea pe care am efectuat-o asupra proceselor-verbale ale Consiliului de administrație al BNR nu rezultă că Eugeniu Carada a fost implicat în această problemă. Totuși, în lucrările cu caracter biografic consultate se face referire la acest episod, fiind citate mai multe surse documentare pe care, din nefericire, noi nu le-am putut depista. Tocmai de aceea, în cele ce urmează vom apela, pentru lămurirea acestei probleme, la unele dintre aceste lucrări. Astfel, Mihail Gr. Romașcanu afirmă că Eugeniu Carada a fost însărcinat de către Ghermani să prezinte Consiliului de administrație al BNR cele două proiecte de lege. Consiliul, “la îndemnul lui Carada”, le-a respins. Parlamentul a aprobat însă, în mai 1889, legea prin care se introducea etalonul-aur.

¹³⁰ Apud Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.246.

Cu peste trei decenii mai târziu, măsura era considerată absolut justificată de către Victor Slăvescu, care afirma că “interesa în primul rând economia generală a țării și corespundea unei necesități reale”¹³¹. În același timp însă, situația Băncii Naționale se complica, fiind absolut necesară modificarea legii sale de organizare, care prevedea că rezerva metalică a institutului de emisiune consta în aur și argint. “Cum echilibrul legal de 15¹/₂ dintre prețul argintului și al aurului era rupt în favoarea celui din urmă metal, se poate înțelege ușor că de pe urma acestei operațiuni Banca avea să înregistreze mari pagube, care-i slăbeau situațiunea financiară și o puneau în imposibilitatea să-și poată îndeplini misiunea în cadrul unei economii, care mai avea încă multă nevoie de sprijinul său”¹³².

Carada s-a arătat în continuare împotriva introducerii monometalismului aur, fie prin scrisorile pe care le-a trimis ministrului de finanțe, fie prin luările de poziție în cadrul Consiliului de administrație al băncii. Ministerul de Finanțe dorea ca BNR să-i pună la dispoziție lunar aproximativ 5 milioane lei în argint, pe care urma să-i transforme în aur în străinătate. Eugeniu Carada, ca și întregul Consiliu de administrație au votat contra unei astfel de soluții, motivând că “banca este gata și pe viitor a continua concursul său și a satisface orice trebuință și cerere a Guvernului, care n-ar fi legată cu o atingere a statutelor sale”¹³³. Carada se prezenta așadar a fi un adept hotărât al autonomiei BNR față de stat, pentru că în opinia sa tocmai această definiție clară a activității specifice a fiecărei părți putea duce la o bună colaborare.

La 15 iunie 1890 guvernul conservator a promulgat o lege prin care era modificată legea de organizare a BNR din 1880, fără ca în prealabil să fie consultată conducerea Băncii. Noua lege prevedea că banca nu mai avea dreptul să emită decât bancnote de 50, 100, 500 și 1 000 lei, dar numai după ce guvernul aproba forma, modul de emisiune și cantitatea pentru fiecare categorie. Acoperirea metalică era de 40%, față de “o treime din suma biletelor emise”, cât era

¹³¹ Victor Slăvescu, *op.cit.*, p.88.

¹³² Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.259.

¹³³ Apud *ibidem*, p.266; vezi și C. I. Băicoianu, *op.cit.*, pp. 280-283.

prevăzut în legea din 1880, materializată acum numai în aur. De asemenea, statul renunța la beneficiul realizat de bancă prin perceperea unei dobânzi mai mari de 7%¹³⁴.

Această reglementare legislativă a întâmpinat proteste din partea Consiliului de administrație al BNR. Astfel, în zilele de 20, 21 și 22 decembrie 1890 au avut loc trei ședințe ale acestuia în care s-au dezbătut prevederile legii și impactul acestora asupra institutului de emisiune. Eugeniu Carada s-a făcut remarcat și de această dată prin poziția pe care a adoptat-o. El afirma că nu îl interesa faptul că guvernul își reducea partea de beneficiu care i se cuvenea, deoarece “această reducere nu va servi la nimic, dacă nu se vor lua măsuri ca să asigure existența Băncii și să o puie în pozițiune de a veni în momente grele în ajutorul pieței. Nu ideea unui coleg ne preocupă pe noi, ci numai garantarea situațiunii Băncii [...] Cu rezerva de argint, limita de 33% era îndestulătoare, pentru că argintul este o monetă grea care anevoie se poate transporta și care nu are nici o întrebuințare internațională. Astfel am putut traversa crize, fără ca rezerva noastră metalică să scadă și grație acestei împrejurări am putut ajuta comerțul în momente grele. Cu aurul va fi greu și cu totul altfel. Deja, fără nici o criză, în vreo 6 săptămâni, au ieșit din Bancă mai bine de 14 milioane, adică a 4-a parte din rezerva noastră și dacă vor mai ieși încă 4 sau 5 milioane vom fi afară din lege. Ce va fi însă în caz de o criză interioară sau exterioară care să afecteze piața noastră? Dacă statutele nu vor da operațiunilor noastre o elasticitate îndestulătoare, vom ajunge sau la închiderea prăvăliei sau la curs forțat. [...] Ce vom face noi? Ajunși la limita rezervei, dacă nu dincolo de ea, vom fi siliți a încrucișa brațele și a refuza concursul nostru. Eu nu pot admite aceasta, căci am lipsi de la datoria noastră, de la rolul nostru ca bancă de scont”¹³⁵.

Negocierile cu guvernul s-au reluat în 1891. Banca Națională nu aplicase prevederile noii legi, dar plătea biletele sale în aur. O problemă aparține o constituia aceea a continuării circulației biletelor de 20 lei, la care Guvernul, spre deosebire de BNR, se opunea.

¹³⁴ *Ibidem*, pp.268-269.

¹³⁵ Apud C.I. Băicoianu, *op.cit.*, pp. 289-291.

Carada, care îi ținea locul guvernatorului Theodor Rosetti în vara anului 1891, a încercat chiar o restrângere a circulației acestora pentru a demonstra că poziția Guvernului era greșită: “Rezultatele acestei cercetări au fost de așa natură [...] încât s-a convins că biletul de 20 lei este absolut necesar. [...] Este într-adevăr indispensabil pentru toate tranzacțiunile cele mici, plata lucrătorilor, cumpărări de cereale de pe la țărani, lucrări agricole și nevoile zilnice pentru hrană, îmbrăcăminte etc. Rolul său nu se poate îndeplini nici de biletele mai mari, nici chiar de aur, care nu este lesne de purtat prin comunele rurale”¹³⁶. Punctul de vedere al lui Carada a învins în această dispută, prin legea votată în anul 1892 biletul de 20 lei fiind menținut. Modificările aduse acestei legi în același an au reprezentat rezultatul concilierii punctelor de vedere ale Băncii Naționale a României și guvernului¹³⁷.

În anul 1893 situația economică generală nu era dintre cele mai bune, deoarece “exportațiunea a fost aproape nulă și nu e probabilitate că va crește de acum înainte”, după cum se exprima guvernatorul Theodor Rosetti. Din această cauză, Rosetti dorea mărirea taxei scontului de la 6% la 7% “cu speranța că va avea ca efecte împușinarea exportării aurului.” Carada s-a împotrivit acestei măsuri în ședința Consiliului de administrație din 28 octombrie 1893, declarând, împreună cu Anton Carp și Emil Costinescu, că “ridicarea taxelor nu va avea mare efect asupra ieșirii aurului [...] ci numai va îngreuna tranzacțiunile interioare deja lovite prin criza cerealelor.” Opinia lui Carada a fost votată de către consiliu și a fost în continuare susținută și în ședința din 18 noiembrie 1893. În 1894 criza economică s-a agravat, astfel încât conducerea băncii a fost nevoită să rediscute ridicarea taxei scontului, de data aceasta la 7 sau chiar 8%, și chiar o restrângere a operațiunilor băncii. Eugeniu Carada a fost și de această dată împotriva unor astfel de soluții, argumentându-și punctul de vedere astfel: “Când țara întreagă suferă, datoria Băncii este nu de a agrava situațiunea prin măsuri restrictive și prin scumpirea capitalului, ci din contră, de a veni în ajutorul comerțului, industriei și tuturor producătorilor, care

¹³⁶ *Ibidem*, p.310.

¹³⁷ Vezi Constantin Hamangiu, *op.cit.*, pp. 272-292.

astăzi mai mult decât oricând au nevoie de concursul nostru.” Carada, în acel moment director al serviciului scontului, dorea chiar ca banca să “facă sacrificii cât de mari și să aducă aur din străinătate spre a face față tuturor trebuințelor circulațiunii.” Poziția sa a fost aprobată de Consiliul de administrație doar în parte, acesta votând în final mărirea taxei scontului, fiind de acord cu aducerea aurului din străinătate și împotrivindu-se reducerii operațiunilor băncii¹³⁸.

Pentru Eugeniu Carada întotdeauna interesul statului era cel care prima, indiferent dacă pentru acesta trebuiau sacrificate interesele personale. Un exemplu în acest sens îl constituie poziția pe care întemeietorul Băncii Naționale a adoptat-o în timpul gravei crize economice care a afectat România în anii 1899-1900. Recoltele agricole ale acestor ani au fost extrem de reduse, din cauza secetei și, în același timp, situația financiară a statului se afla într-un mare impas, ca urmare a deficitului bugetar de 62,4 milioane lei, la un buget general de 200 milioane lei¹³⁹. La momentul 1900, statul român era în imposibilitatea de a-și echilibra bugetul numai din resursele obișnuite, găsindu-se în situația de a apela la orice resursă disponibilă, în condițiile în care orice împrumut pe piețele internaționale era exclus până în anul 1902 (aceasta era condiția pusă de creditorii după contractarea, la Berlin, a unui împrumut extern în valoare 175 milioane lei în noiembrie 1899). Pentru a ieși din criză, guvernul conservator condus de George Gr. Cantacuzino a încercat să cesioneze către antreprenori străini exploatarea petrolului, dar soluția a întâmpinat proteste vehemente din partea cercurilor politice și a opiniei publice. De aceea, s-a ajuns, într-o primă fază, la cesionarea veniturilor monopolului hârtiei de țigarete. La aceasta s-a adăugat și retragerea statului dintre acționarii Băncii Naționale prin vânzarea acțiunilor sale către acționarii instituției. Negocierile între Ministerul de Finanțe și bancă au început în vara anului 1900 și s-au finalizat la 16 decembrie prin semnarea unei convenții. În conformitate cu aceasta,

¹³⁸ Arhiva BNR, fond Procesele-verbale ale Consiliului de administrație, dosar 34, f. 187, 196, 331-332.

¹³⁹ Victor Slăvescu, *op.cit.*, p.146.

statul își ceda cele 4 000 de acțiuni de la bancă în schimbul sumei de 14 800 000 lei. Pe lângă detaliile tehnice ale operațiunii, convenția prevedea la punctul 7 faptul că privilegiul de emisiune al băncii era prelungit până la 31 decembrie 1920¹⁴⁰. Banca Națională a României devenea astfel o bancă privată privilegiată, statul păstrându-și dreptul de control prin comisarul său special și de a numi guvernatorul, pe doi dintre directori și pe trei dintre cenzori.

Cu toate că banii rezultați din cedarea acțiunilor statului la bancă au intrat rapid la buget, situația nu s-a îmbunătățit, astfel încât, în primăvara anului 1901, Guvernul conservatorului P.P. Carp s-a văzut nevoit să apeleze din nou la institutul de emisiune, de data aceasta pentru obținerea unui împrumut. Această solicitare a fost dezbătută în ședința din 5 mai 1901 a Consiliului de administrație. Banca era rugată să acorde acest împrumut fără să perceapă dobândă sau comision, statul obligându-se în schimb a-i prelungi privilegiul cu încă 10 ani, începând din 1920. Totodată guvernul se arăta gata să modifice articolele din legea și statutele băncii care se refereau la rezerva metalică, permițând reducerea acesteia numai în împrejurări excepționale și pentru o perioadă de timp determinată, de la 40% la 33%. Eugeniu Carada a fost primul membru al Consiliului de administrație care s-a declarat de acord cu propunerile venite de la conducerea țării: “Oricine ar fi cei de la guvern, Banca, în limitele puterilor ei, trebuie să ajute Statul în împrejurări grele și mai ales într-o situație ca cea de astăzi”¹⁴¹. Membrii Consiliului de administrație, cu o singură excepție, au fost de acord să acorde împrumutul, astfel că la 11 mai 1901 a fost semnată o convenție între cele două părți. La discuțiile care au avut loc cu acest prilej, Eugeniu Carada a avut una dintre cele mai argumentate intervenții, fiind de părere că Banca Națională trebuia să răspundă pozitiv cererii venite din partea guvernului, deoarece aceasta răspundea “unui interes general. El (statul – n.n.) nu poate nici să se împrumute, nici să găsească alte resurse ca să iasă din dificultate. În asemenea situațiune Banca nu

¹⁴⁰ *Ibidem*, pp. 148-149.

¹⁴¹ C.I. Băicoianu, *op.cit.*, vol. 2, partea I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1932, p.367.

poate sta indiferentă, ea trebuie să facă tot ce atârnă de dânsa spre a veni în ajutorul Statului”¹⁴².

Atunci când este vorba de cei 27 de ani de activitate în cadrul Băncii Naționale a României, toți biografilor lui Carada îl citează: ”totul pentru alții, pentru mine numai muncă”¹⁴³. Desigur că nimeni nu poate contesta efortul și dăruirea pe care bătrânul liberal le-a depus de-a lungul acestei perioade, dar tocmai pentru a creiona o imagine cât mai reală am considerat necesar să înfățișăm și câteva date care țin de viața personală a lui Carada. Am descris în paginile anterioare munca intensă pe care Eugeniu Carada a depus-o la Paris în primii ani de activitate ai institutului român de emisiune. În această perioadă el a întreținut o intensă corespondență cu familia Brătianu, corespondență care reflectă și câteva din aspectele curente ale vieții sale. Astfel, Eugeniu Carada era cel care le ajuta pe doamnele familiei Brătianu să fie în pas cu moda din capitala Franței, așa cum reiese din scrisorile pe care le expedia Piei Brătianu sau Sabinei Cantacuzino. În trei scrisori trimise celor două doamne, datate iulie 1880, august 1880, respectiv septembrie 1882, Carada cerea sau oferea detalii despre diferitele cumpărături pe care urma să le facă pentru prietenele sale (paltoane, mănuși, argintărie, un set de bijuterii compus dintr-un pandant de coc cu mărgăritare, briliante și diamante, o pereche de butoni și o brățară etc.)¹⁴⁴.

Tot Piei Brătianu îi scria la 15 august 1880 plângându-se că, deși sănătos, era “foarte turmentat de însărcinările dificile și plicticoase ce mi s-au dat una după alta aici. Mă dusesem pentru vreo zece zile să fac băi la mare însă o depeșă a d-lui Brătianu dându-mi o nouă însărcinare m-a silit a mă întoarce la Paris”¹⁴⁵.

Din toate mărturiile și documentele consultate rezultă faptul că Eugeniu Carada prețuia foarte mult munca, dar și zilele de odihnă pe care și le petrecea de obicei la Craiova, la moșia Brătienilor de la Florica, la Govora sau la Predeal. Atâta timp cât a funcționat ca

¹⁴² *Ibidem*, p.375.

¹⁴³ Apud Mihai Opreșcu, *Eugeniu Carda: Un conspirator convertit în bancher*, în “Dosarele istoriei”, anul IV, nr.10(38)/1999, p.17.

¹⁴⁴ BAR, Secția Msse, S 1(1)/CDXVIII, S 1(4)/CCCXCVIII, S 1(2)/CDXVIII.

¹⁴⁵ Idem, S1(3)/CCCXCVIII.

director în Banca Națională nu a trecut nici un an fără să își îngăduie un concediu de cel puțin o lună. Pe măsura înaintării în vârstă problemele de sănătate au devenit tot mai acute, astfel că era nevoit de multe ori să lipsească de la activitățile curente¹⁴⁶. Uneori chiar regreta faptul că activitatea de la bancă nu îi mai lăsa timp și pentru viața personală, așa cum reiese din scrisoarea trimisă lui Ionel Brătianu la 25 decembrie 1885: “Ai dreptate să te plângi că nu m-am ținut de cuvânt și n-am venit la Paris toamna aceasta; dar cunoscând cauza, precum se vede din scrisoarea ta că o cunoști, știind cât de intratabil este Carp [Anton Carp, guvernatorul BNR, era foarte bolnav în acea perioadă – n.n.], care nu m-a lăsat să mă urnesc, trebuie să mă scuzi”¹⁴⁷.

Personalitatea lui Eugeniu Carada și activitatea depusă de acesta în primii 30 de ani de existență ai Băncii Naționale a României au marcat într-un mod decisiv istoria institutului de emisiune. Poate că cel mai bine s-a văzut acest lucru după trecerea în neființă a lui Carada. Adunarea generală a acționarilor băncii, care a avut loc în februarie 1910, a hotărât instituirea unui fond care să-i poarte numele și ridicarea unui monument în memoria sa. La 17 februarie 1924 a fost dezvelit bustul lui Eugeniu Carada, operă a sculptorului francez Dubois, amplasat lângă instituția pe care o servise cu atâta credință, la intersecția străzii care îi poartă numele cu strada Lipskani. Din păcate, vitregia vremurilor pe care românii le-au trăit după 1945 a făcut ca monumentul să dispară, așa cum s-a întâmplat cu multe alte monumente dedicate personalităților din istoria națională pe care regimul comunist le-a considerat indezirabile.

¹⁴⁶ Idem, S1(3)/CDXVIII, S18(1)/MLXII.

¹⁴⁷ Idem, S1(3)/CCCLXXIII.

VI. Personalitatea lui Eugeniu Carada

A încerca să cuprinzi întreaga personalitate a lui Eugeniu Carada în câteva zeci de pagini ale unui studiu este destul de dificil, mai ales în condițiile în care la dispoziția cercetătorului nu există decât câteva mărturii ale contemporanilor și, din nefericire, prea puține documente de arhivă. Această realitate reflectă însă cel mai bine una dintre calitățile lui Carada: omul de acțiune, prea puțin interesat de teoretizări și mult mai înclinat spre aplicarea în practică a ideilor sale.

Într-un portret deosebit de reușit, Carada este descris ca “un fel de *éminence grise* a marelui său contemporan [Ion C. Brătianu – n.n.], care făcea de toate fără a pretinde ceva și care era pretutindeni fără a fi anume undeva. Departe de a fi însă o umbră necuvântătoare a lui Brătianu, pentru că tot ce făcea o făcea la lumina zilei”¹⁴⁸.

Ce îl îndemna însă pe Carada să întreprindă toate acțiunile la care a luat parte, de natură atât de diferită unele de altele? În mod cert, la baza tuturor a stat patriotismul înflăcărat de care era animat, veritabil și nu de paradă, sentiment rezumat atât de frumos de el într-o singură deviză: “România a românilor”¹⁴⁹. Despre naționalismul său vorbesc toți cei care l-au cunoscut: “Era naționalist pentru țara lui căci, încrezător în vigoarea neamului, vedea întrânsul izvorul de viață și de emancipare nu numai politică, ci și economică”¹⁵⁰.

Pentru contemporani, Eugeniu Carada se înfățișa ca un spirit intransigent și autoritar, chiar prea dur uneori. Aceasta era însă doar o aparență pentru că, preocupat atât de adânc de modernizarea societății românești în toate structurile sale, Carada nu își permitea nici un moment să se comporte așa cum o făceau foarte mulți

¹⁴⁸ Ion Bulei, *Atunci când veacul se năștea...*, București, Editura Eminescu, 1990, p.137

¹⁴⁹ Afirmția îi aparține lui Mircea Cancicov și se regăsește în lucrarea lui Mihail Gr. Romașcanu, *op.cit.*, p.293.

¹⁵⁰ Nicolae Vișineanu, directorul sucursalei BNR din Craiova, în “Ramuri”, an V, nr.6-7/15 martie-1 aprilie 1910, p.136

semeni ai săi care, deși școliți în vestul Europei, gustau din plin binefacerile traiului (ușor, pentru ei) de la gurile Dunării.

Carada a fost capabil să urmărească aproape cu fanatism realizarea ideilor în care credea. În același timp era și extrem de devotat prietenilor, cea mai relevantă dovadă în acest sens fiind legătura cu familia Brătianu, care se asemena mai mult cu una de sânge, decât una bazată pe o cunoștință întâmplătoare. Brătienii erau singurii care aveau oricând deschisă ușa casei sale, în pofida faptului că era cunoscut obiceiul său de a nu merge în vizite, primind foarte rar câte una¹⁵¹. Devotamentul său față de familia Brătianu, reieșit din corespondența purtată cu membrii acesteia, a fost atât de mare încât se pare că o parte din averea sa (care era destul de consistentă, avându-și ca principală sursă comerțul cu vinuri) i-a lăsat-o lui Ion I.C. Brătianu, pe care îl considera ca pe un adevărat fiu¹⁵².

Semnificative pentru descifrarea personalității sale sunt, credem, două dintre motourile folosite de Carada pe sigiliile sale (amprențele sigiliare în ceară roșie se regăsesc pe corespondența consultată la Biblioteca Academiei Române). Astfel, pe lângă un sigiliu dreptunghiular obișnuit, cu inițialele sale, Eugeniu Carada mai folosea încă două, de aceeași formă, având inscripționate câteva cuvinte în limba franceză. Primul dintre ele, reprezentând un stejar frânt, are pe margine înscrise următoarele cuvinte: "*Mieux vaut rompre que plier*" (Mai bine frânt, decât să te pleci). Cel de-al doilea, înfățișând un lanț muntos este însoțit de dictonul "*Calme au sein des orages*" (Calm în mijlocul furtunii).

Carada era un spirit enciclopedic și "un cozeur desăvârșit", putând să abordeze subiecte dintre cele mai diverse, chiar dacă nu erau din domeniul său de activitate și uimindu-și interlocutorii cu vastele sale cunoștințe: "Avea un dar neîntrecut de a-ți pironi atențiunea,

¹⁵¹ Ion Bulei, *op.cit.*, p.137

¹⁵² Într-o scrisoare pe care i-a adresat-o la Paris lui Ionel Brătianu în 1885, Carada îl ruga să se întoarcă mai repede în țară pentru că, deși înțelegea tentațiile din capitala Franței, "nici milioanele mele nu sunt de disprețuit"; BAR, Secția Msse, S 1(3)/CCCLXXIII

de a te interesa, de a te convinge și de a te face să nu simți niciodată oboseala încordării intelectuale”¹⁵³.

Din păcate pentru posteritate, ideile sale în domeniul economic nu pot fi cunoscute decât în măsura în care sunt descifrate acțiunile sale concrete. Foarte puține mărturii despre gândirea sa economică au ajuns până la noi. Astfel, Eugeniu Carada considera că sursa crizelor financiare cu care statul român s-a confruntat la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea era „nu atât lipsa resurselor, cât lipsa spiritului unei adevărate economii în bugetul cheltuielilor noastre”¹⁵⁴. Soluțiile de moment, de exemplu mărirea impozitelor, nu erau agreate de către bătrânul liberal, care obișnuia mereu să repete că “impozitele nu se schimbă, nici nu se măresc în vreme de criză. Deficitele se acoperă cu economii și prin operațiuni inteligente”¹⁵⁵. Adeseori, el obișnuia să spună că “fără un comerț, fără o industrie prosperă un stat nu poate înainta. Fără căi de comunicație și institute de credit acesta nu poate prospera”¹⁵⁶. Tocmai datorită acestor convingeri, Carada a fost cel care a negociat în numele statului român răscumpărarea concesiunii căilor ferate construite de consorțiul german Stroussberg. De asemenea, el a fost unul dintre inițiatorii și organizatorii institutelor de credit urban și rural.

Dreptatea nu a fost însă întotdeauna de partea sa. Așa s-a întâmplat, de exemplu, în cazul construirii podului peste Dunăre de la Cernavodă. Carada a dorit ca această lucrare de amploare să-i fie încredințată celebrului inginer francez Gustave Eiffel, pentru că nu avea încredere că un arhitect sau inginer român ar fi fost capabil să ducă la bun sfârșit o sarcină atât de dificilă. Autoritățile l-au desemnat însă pe Anghel Saligny să se ocupe de construirea podului (la timpul său o realizare de excepție), fiind pentru câteva decenii cea mai mare construcție de gen pe plan european. Chiar și în aceste condiții Carada a continuat să se arate nemulțumit,

¹⁵³ Nicolae Vișineanu, *op.cit.*, p.138

¹⁵⁴ Apud Ioan Georgescu, *op.cit.*, p. 20.

¹⁵⁵ *Ibidem*

¹⁵⁶ Apud Constant Răutu, *op.cit.*, p.90.

declarând permanent că statul român cheltuisese mult prea mult pentru ridicarea unui simplu pod.

Calitățile sale de bancher erau recunoscute și în străinătate, mai ales în mediul financiar francez și cel german. Dar mai important decât atât ni se pare a fi recunoașterea acestor calități chiar de către adversarii săi politici direcți, într-o epocă în care rareori se întâmpla acest lucru. Atunci când conservatorii au dorit să înființeze o mare bancă pentru a le servi interesele, după modelul Băncii Naționale a României, considerată o citadelă național-liberală, P.P. Carp, unul dintre fruntașii acestora a remarcat: “Nu mă îndoiesc că aveți bani. Dar degeaba, dacă nu aveți un finanțist de seama lui Carada nu puteți face nimic”¹⁵⁷.

Și, pentru că nimic nu ni s-a părut mai potrivit drept final pentru acest studiu dedicat lui Eugeniu Carada, îl cităm în continuare pe Nicolae Iorga, cel care a reușit să-i creioneze în câteva cuvinte întreaga viață: “A murit omul care în România a făcut mai multă politică timp de o jumătate de veac, fără să-i fi aplicat cineva legile, să-i fi citit discursul, fără să-i fi auzit glasul și să-i fi văzut chipul. A-l privi însă ca pe o personalitate pe acest *invizibil* și veșnic *ocult* al liberalilor ar fi o mare greșeală. Carada era și mai puțin și mai mult decât atât”¹⁵⁸.

¹⁵⁷ Apud Ioan Georgescu, *op.cit.*, p.20

¹⁵⁸ Din articolul dedicat memoriei lui Eugeniu Carada de către Nicolae Iorga în “Ramuri”, an V, nr.6-7/15 martie -1 aprilie 1910, p.155